

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Hedvig Aspelin

Befrielsegrunden force majeure i den kommersiella avtalsrätten

I teori, i praktik och i ljuset av samtida rättsutveckling

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Eva Lindell-Frantz

Termin: VT 2023

Innehåll

SUMMARY	5
SAMMANFATTNING.....	6
FÖRORD	7
FÖRKORTNINGAR.....	8
1 INLEDNING.....	10
1.1 Inledning och bakgrund	10
1.2 Syfte och frågeställningar.....	13
1.3 Metod och material	14
1.3.1 Rättsdogmatisk metod	14
1.3.2 Empirisk metod	15
1.3.3 Material	16
1.4 Avgränsningar.....	19
1.5 Forskningsläge	20
1.6 Disposition	21
2 INNEBÖRDEN AV BEGREPPET FORCE MAJEURE.....	23
2.1 Inledning	23
2.2 Force majeure	23
2.2.1 Inledning.....	23
2.2.2 Begreppet force majeure	23
2.2.3 Force majeure-klausuler	25
2.3 Centrala rekvisit	26
2.3.1 Inledning.....	26
2.3.2 Rekvisiten i korthet	26
2.4 Force majeure-klausuler i internationella principalsamlingar.....	29
2.4.1 Inledning.....	29
2.4.2 UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts....	29
2.4.3 Principles of European Contract Law	30
2.5 Andra befrielsegrunder vid ändrade förhållanden	31

2.5.1	Inledning.....	31
2.5.2	36 § Avtalslagen.....	31
2.5.3	Förutsättningsläran.....	32
2.5.4	Kontrollansvarsregeln i 27 § Köplagen.....	33
2.6	Avtalstolkning	34
2.6.1	Inledning.....	34
2.6.2	Avtalstolkning i allmänhet	34
2.6.3	Kort om avtalstolkning och friskrivningsklausuler	35
2.6.4	Kort om avtalstolkning och standardavtal.....	36
2.7	Delanalys	37
2.7.1	Inledning.....	37
2.7.2	Vägledning i brist på legaldefinition.....	38
2.7.3	Vikten av en tydligt utformad klausul.....	39
2.7.4	Betydelsen av avtalstolkning.....	40
2.7.5	Sammanfattning.....	41
3	LOJALITETSPRINCIPEN	42
3.1	Inledning	42
3.2	Historisk tillbakablick.....	42
3.3	Lojalitetsprincipen idag.....	43
3.4	Senare rättspraxis.....	45
3.5	Sammanfattning.....	47
4	FORCE MAJEURE I STANDARDAVTALS RÄTTEN	48
4.1	Inledning	48
4.2	AB 04.....	48
4.2.1	Inledning.....	48
4.2.2	Klausulen.....	48
4.2.3	En kommentar	49
4.3	NL 17	50
4.3.1	Inledning.....	50
4.3.2	Klausulen.....	50
4.3.3	En kommentar	51

4.4	ALOS 05	52
4.4.1	Inledning	52
4.4.2	Klausulen	52
4.4.3	En kommentar	53
4.5	ABA 99	53
4.5.1	Inledning	53
4.5.2	Klausulen	53
4.5.3	Kommentaren	54
4.6	Delanalys	54
4.6.1	Inledning	54
4.6.2	Befrielsegrunderna	55
4.6.3	Underrättelseplikten	56
4.6.4	Rekvisiten	57
4.6.5	Rättsföljden	58
4.6.6	Sammanfattning	58
5	FORCE MAJEURE I DEN JURIDISKA PRAKTIKEN	60
5.1	Inledning	60
5.2	Klausulens tillämpningsområde	60
5.3	Klausulens utformning och rekvisit	61
5.4	Problem i praktiken	63
5.5	Lösningar i praktiken	64
5.6	Delanalys	65
6	AVSLUTANDE DISKUSSION OCH SLUTSATS	68
6.1	Inledning	68
6.2	Vad är innebörden av begreppet force majeure?	68
6.3	Hur är force majeure reglerat i standardavtalsrätten?	69
6.4	Hur uppfattar verksamma jurister inom kommersiell avtalsrätt force majeure i avtalstillämpningen?	70
6.5	Avspeglas idéer om lojalitet och "relational contracting" i den juridiska praktiken?	71
6.6	Slutreflektion	73
	KÄLLFÖRTECKNING	75

Summary

In recent years, numerous unexpected events and phenomena have emerged, with the covid 19-pandemic serving as a prominent example. This unforeseen occurrence abruptly paralyzed society in many ways, presenting significant challenges. Unanticipated events, such as the pandemic, also have profound implications for commercial contract law, often invoking the exemption clause of force majeure. This paper aims to enhance the understanding of the force majeure exemption in commercial contract law by examining both theoretical and practical aspects, considering the absence of a legal definition and guiding case law. Additionally, the subordinate purpose is to explore whether notions of loyalty and “relational contracting” are reflected in the application of force majeure in legal practice.

Force majeure serves as a provision to release a party from liability in situations where contract fulfillment is hindered due to extraordinary events. If the events are so pervasive that performance becomes nearly impossible, a party is typically released from its performance obligations. Generally, commercial contracts include force majeure clauses that consists of four cumulative requirements that must be met for the exemption to have effect. The importance of a clearly defined force majeure clause is emphasized, along with the significance of contractual interpretation, as these clauses function as disclaimer clauses and should generally be interpreted restrictively. Furthermore, there seems to be a relatively similar regulation in the context of Swedish standard contract law, with some variations in areas such as the obligation to notify, the legal consequences triggered by force majeure, and the specific grounds for exemption.

Practicing lawyers within commercial contract law, that are interviewed in the study, collectively agree that force majeure was previously treated as a boilerplate clause, often incorporated into contracts without careful consideration. However, they observe that the regulation of force majeure was rigorously tested during the pandemic, posing numerous questions for practicing lawyers. These questions revolved mainly around the wording of the clauses, as well as what happens in cases where a clause is either absent or unsatisfactory. Regarding the secondary purpose of the essay, it is concluded that loyalty and "relational contracting" seems to be rather significant factors in handling force majeure issues in legal practice, particularly during the pandemic. Instances of contentious legal disputes arising from force majeure appear to be relatively infrequent. Despite the absence of guiding precedents and limited case law, the interviews reveal somewhat of a prevailing sentiment among lawyers to approach disputes arising from force majeure with loyalty and a collaborative mindset, aiming mutually beneficial resolutions when a force majeure situation affects the contractual relationship.

Sammanfattning

Det är ingen nyhet att de senare åren har kantats av flera oförutsedda händelser. Inte minst utgör covid 19-pandemin ett exempel på en händelse som oväntat lamslog samhället och föranledde stora utmaningar. Oförutsedda händelser, likt pandemin, har också en betydande påverkan på den kommersiella avtalsrätten, och aktualiserar inte sällan befrielsegrunden force majeure. Denna uppsats syftar till att, i avsaknad av legaldefinition och vägledande praxis avseende begreppet force majeure i svensk rätt, bidra med kunskap om force majeure som befrielsegrund i den kommersiella avtalsrätten. Som ett led i att uppfylla syftet studeras begreppet i teorin såväl som i den juridiska praktiken. Ett underordnat syfte är att undersöka huruvida idéer om lojalitet och ”relational contracting” avspeglas när det kommer till force majeure i praktiken.

Befrielsegrunden force majeure används i syfte att friskriva en part från ansvar för dröjsmål på grund av händelser av extrem art som hindrar att avtalet fullgörs. Sker händelser av så genomgripande karaktär att det är i stort sett uteslutet att prestera är tanken att parten ska befrias från den annars gällande prestationsskyldigheten. Vanligtvis inkorporeras force majeure-klausuler i kommersiella avtal bestående av fyra kumulativa rekvisit som måste vara uppfyllda för att befrielsegrunden ska kunna aktualiseras. I förhållande till innebörden av force majeure tydliggörs vikten för parterna att ha en tydligt utformad klausul men också avtalstolkningens relevans när det kommer till force majeure-klausuler. Särskilt eftersom de utgör friskrivningsklausuler som, som utgångspunkt, ska tolkas restriktivt. I undersökningen av den svenska standardavtalsrätten framstår regleringen av force majeure relativt likartad. Vissa skillnader identifieras emellertid avseende exempelvis under rättelseplikens omfattning och vilken rättsföljd som force majeure aktualiserar, men också vilka befrielsegrunder som räknas upp i klausulen.

Verksamma jurister som intervjuas i uppsatsen delar bilden av att force majeure tidigare i många fall betraktats som en boiler plate-klausul som kanske närmast slentrianmässigt lagts in i avtal. Intervjupersonerna framhåller att regleringen av force majeure under pandemin ställdes på sin spets och vållade en del frågor att ta ställning till vid utformningen av klausulerna, men också hur parterna och deras ombud ska förhålla sig till brist på- eller en icke tillfredställande force majeure-klausul. I förhållande till det underordnade syftet tyder studien på att lojalitet och ”relational contracting” är relevanta faktorer i hanteringen av force majeure-frågor i den juridiska praktiken, åtminstone under pandemin. Skarpa tvister med anledning av force majeure verkar inte vara särskilt vanligt förekommande. Med beaktande av bristen på klagande praxis och ett förhållandevis begränsat underlag visar studien att en lojalitetsbetonad inställning och strävan efter gemensamma lösningar inte sällan aktualiseras.

Förord

Jag vill tacka min handledare Eva Lindell-Frantz för kloka råd, givande diskussioner och värdefull vägledning i skrivandet av denna uppsats.

Jag kommer att se tillbaka på min studietid vid Juridiska fakulteten i Lund med stor värme och tacksamhet, inte minst för alla fantastiska människor som jag fått ynnesten att lära känna.

Lund, maj 2023

Hedvig Aspelin

Förkortningar

ABA 99	Allmänna bestämmelser för leverans av industriella anläggningar
AB 04	Allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings-, och installationsentreprenader
ALOS 05	Allmänna bestämmelser för leverans av varor (utan montage) till offentlig sektor
AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
Covid 19	SARS-CoV-2 virus
EU	Europeiska unionen
JT	Juridisk Tidskrift
Köpl	Köplag (1990:931)
Lando Commission	Commission on European Contract Law
NJA	Nytt juridiskt arkiv
NL 17	Allmänna bestämmelser för leveranser av maskiner samt annan mekanisk, elektrisk och elektronisk utrustning mellan Danmark, Finland, Norge och Sverige
NSAB 2015	Nordiskt Speditörförbunds Allmänna Bestämmelser
PECL	The Principles of European Contract Law
Prop.	Proposition
SKR	Sveriges kommuner och regioner
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

UNIDROIT	The International Institute for the Unification of Private Law
UPICC	UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts
WHO	World Health Organization

1 Inledning

1.1 Inledning och bakgrund

”Kan av krig vållad prisstegring enligt svensk rätt utgöra giltigt skäl för dröjsmål med fullgörande av leveransavtal?”¹ Frågan hade kunnat vara ställd idag, med tanke på den prisstegring som sammanhängde med inflationen och kriget i Ukraina som startade med Rysslands invasion den 24 februari 2022.² Raderna är emellertid tagna ur en artikel skriven för över 100 år sedan, under pågående första världskrig.³ I artikeln angriper Gustaf Sandström (1865–1930), advokat och sedermera justitieminister, problemet med de ”talrika tvister” som uppstått mellan säljare och köpare om säljarens skyldighet att under ”rådande abnorma förhållanden” fullgöra leveranser. I de flesta fall hade händelserna hänfört sig till tolkningen av så kallade force majeure-klausuler, men Sandström tar även upp de fall då kontraktet inte tillhandahåller någon force majeure-klausul eller då denna varit av sådant innehåll att ledning inte går att finna med hjälp av svensk rätt.⁴ Problematiken som Sandström tog upp för över 100 år sedan är aktuell även idag. Det är ingen nyhet att de senaste åren kantats av många mer eller mindre oförutsedda händelser och företeelser. Ett pågående krig i vårt närområde, naturkatastrofer och inte minst en världsomspännande pandemi är bara några exempel på det.

Det var år 2019 som SARS-CoV-2-viruset (Covid-19) upptäcktes och den 11 mars 2020 förklarade World Health Organization (WHO) att spridningen av covid-19 utgjorde en pandemi.⁵ Först för några veckor sedan gick WHO ut med att Covid-19 inte längre utgör en ”global health emergency”.⁶ Innan Covid 19-pandemin startade vittnar många verksamma jurister om att den här typen av företeelser var sekundära i avtalsförhandlingar och snarare något som avtalsparter mer perifert lade vikt vid.⁷ De senare åren har dock nämna spörsmål blivit en högst relevant fråga vid utformandet av avtal.⁸ I ljuset av detta har även frågor kring huruvida det går att befrias från ansvar med hänvisning till händelser som är utanför parternas kontroll men också

¹ Se Sandström, SvJT (1917) s. 177.

² Se Riksrevisionen (2022).

³ Se Sandström, SvJT (1917) s. 177.

⁴ Ibid. Något annat som Sandström för fram är ”[b]land affärsjuristerna äro meningarna delade, och de besked i frågan, som lämnas vid konsultationer och i juridiska utlåtanden, gå, med varje handskiftningar, än i den ena än i den andra riktningen.” Se Sandström, SvJT (1917) s. 178. Citatet återkommer i uppsatsens sista kapitel,

⁵ Se WHO (2020).

⁶ Se CNN (2023).

⁷ Se bl.a. Olivecrona, Sydsvenskt näringsliv (2020) s. 20–21 och Barzey (2020).

⁸ Se bl.a. Olivecrona, Sydsvenskt näringsliv (2020) s. 20–21 och Barzey (2020).

hur man ska fånga friskrivningar, rests i många situationer och kommit att bli högst relevanta i den kommersiella avtalsrätten.

Traditionellt sett har det i svensk civilrätt värnats om huvudregeln pacta sunt servanda, avtal ska hållas.⁹ Skulle en part av någon anledning inte kunna fullfölja sina förpliktelser enligt ett avtal är huvudregeln därför att det föreligger ett avtalsbrott som kan ge motparten rätt till skadestånd och/eller hävning. Det finns emellertid undantag från denna princip. För att återkoppla till Sandströms artikel anses den omvälvande påverkan som första världskriget hade på pågående avtalsrelationer ha mejslat fram reglerna om force majeure i svensk rätt.¹⁰ Force majeure definieras i svenska akademiens ordlista som ”Övermäktiga omständigheter som gör det omöjligt att uppfylla ett avtal”.¹¹ Begreppet kommer från franskan och översätts där till ”superior or irresistible force”.¹² Force majeure används i syfte att friskriva en part från ansvar för dröjsmål på grund av händelser av extrem art som hindrar att avtalet fullgörs.¹³ I vissa länder finns det en lagreglering av vad som utgör force majeure och för konsekvenserna gällande avtalsförpliktelserna.¹⁴ I Sverige saknas emellertid legaldefinition av begreppet, och därutöver är praxis på området relativt skral, särskilt eftersom många kommersiella avtal innehåller skiljeklausuler som förvisar eventuella tvister till skiljedomstol. Mycket lämnas därför åt parterna att bestämma i utformandet av force majeure-klausuler.

En fråga som väcks när en part inte kan fullgöra den avtalade prestationen på grund av force majeure är om övermäktiga omständigheter och händelser av detta slag även påverkar partskonstellationen, i synnerhet parternas eventuella tendens att samverka i händelse av force majeure. Som utgångspunkt kan inte någon av parterna klandras för det inträffade utan det är en ”act of God” som har inträffat. I artikeln *Ändrade förhållanden i avtalsrelationen – en avtalsrättslig analys mot bakgrund av covid 19-pandemin* konstaterar Boel Flodgren¹⁵ att det sedan flera år pågår en diskussion om avtalet som en relation (relational contracting).¹⁶ Flodgren skriver vidare att det i spåren av covid 19-pandemin pågår en policyinriktad juridisk diskussion i vilken det diskuteras om avtalet kan betraktas som ett samarbete, och att tvister bör lösas genom olika alternativa tvistlösningsmodeller. Detta gäller särskilt internationella kommersiella avtal.¹⁷ En mer relationsinriktad avtalsrätt anses kunna ge bättre utbyte av avtalet för parterna, när ändrade förhållanden, såsom covid 19-pandemin, drabbar avtalsrelationen. Detta innebär

⁹ Se Bernitz (2018) s. 148.

¹⁰ Se Flodgren (2022) s. 37.

¹¹ Se Svenska Akademiens ordlista (2015).

¹² Se Merriam-Webster Dictionary (2022).

¹³ Se Adlercreutz & Gorton (2010) s. 137.

¹⁴ Jfr. exempelvis artikel 1218 i Code Civil och artikel 275 i Bürgerliches Gesetzbuch.

¹⁵ Se mer avsnitt 1.5.

¹⁶ Se Flodgren s. 35 i: Nyström, Birgitta, Svensson, Ola & Axhamn, Johan (red.) (2022).

¹⁷ Se Flodgren (2022) s. 35.

avtalsrättsligt ett ökat erkännande av lojalitetsplikten. Flodgren antyder att covid 19-pandemin kan ha blivit en utlösande faktor för ett synsätt där avtalsrelationer inte i första hand ses som ett motpartsförhållande utan snarare som en mekanism för samarbete mot gemensamma mål.¹⁸ I artikeln redogör Flodgren för svensk underrättspraxis och några utländska fall gällande force majeure med anledning av pandemin. Hon konstaterar att det förefaller finnas stora olikheter mellan de länder som studerats när det gäller hur man juridiskt valt att lösa frågan om force majeure, särskilt kring huruvida svaren på hur dessa situationer ska sökas i lagstiftning, rättspraxis eller allmänna rättsprinciper.¹⁹ Vidare konstaterar Flodgren att även om innebörden av begreppet force majeure inte finns definierat i lagstiftning kan det få relevans genom force majeure-klausuler i avtalet eller som en allmän rättsprincip. Klart är emellertid, enligt Flodgren, att pandemin utgjorde en stor, utifrån kommande, oväntad händelse som fått betydelse för flera avtalsrelationer utan att någon av parterna kunde lastas för dess uppkomst.²⁰ I slutet på artikeln presenterar Flodgren tre iakttagelser, där den första är relevant för denna uppsats: avtalsrätten kan i ljuset av pandemin komma att bli mer ”relational”. Mer specifikt resonerar hon kring att en mer samarbetsinriktad, och på lojalitetsprincipen baserad, avtalsrätt kan komma att förespråkas i spåren av covid 19. Flodgren spekulerar vidare i huruvida pandemin, i likhet med första världskrigets långsiktiga verkningar på den avtalsrätten, kan få liknande effekter och den här gången mot en mer ”relational” utgångspunkt.²¹

En annan artikel på samma ämne är Anders Ingvarson och Kristin Eickhoffs *Delad kontraktuell olycka som katalysator för samarbete*.²² I artikeln granskar Ingvarson och Eickhoff, med utgångspunkt i covid 19-pandemin och dess effekter, ett antal standardavtals reglering av force majeure med särskilt fokus på AB 04:s reglering, med vissa hänvisningar till den dispositiva rätten.²³ De tillhandahåller därtill några exempel på pragmatiska lösningar på covid 19-relaterade problem.²⁴ Med utgångspunkt i vad som framkommit i artikeln för författarna sedan ett resonemang om att det kan vara mer gynnsamt att eftersträva riskdelning snarare än riskfördelning när det gäller förhandling och författande av både standardavtal och individuellt utformade avtal.²⁵ Författarna noterar att de inte känner till några större tvister eller konflikter med anledning av pandemin. De för vidare fram att om parterna, snarare än att stå för vissa risker, delar på samma risker kan det innebära att gemensamma incitament för att hålla nere den totala kostnaden och

¹⁸ Se Flodgren (2022) s. 37.

¹⁹ Se Flodgren (2022) s. 74.

²⁰ Se Flodgren (2022) s. 76.

²¹ Ibid.

²² Se Ingvarson & Eickhoff i: Karlsson Tuula, H. Persson och Lindskoug (red.) (2021).

²³ Se Ingvarson & Eickhoff (2021) s. 309 ff.

²⁴ Se Ingvarson & Eickhoff (2021) s. 316 f.

²⁵ Se Ingvarson & Eickhoff (2021) s. 317 f.

tidsutdräkten skapas.²⁶ En sådan inställning skulle, åtminstone när det kommer till entreprenadrättsliga spörsmål, innebära att båda parter (entreprenör och beställare) gemensamt skulle ha incitament att förebygga risker och minimera eventuella negativa effekter av dess utfall, snarare än att riskens verkliga resultat skulle utgöra grund för ett ensidigt ersättningskrav.²⁷

Ovannämnda artiklar är publicerade 2021, det vill säga då pandemin fortfarande pågick.²⁸ Därför kan det vara intressant att följa upp huruvida den trend som både Flodgren och Ingvarson och Eickhoff berör i artiklarna går att urskilja i praktiken. Anser verksamma jurister att en mer partsinriktad avtalsrätt, där parterna söker efter lösningar snarare än att någon av dem bör lastas, fordras när det kommer till händelser av force majeure? Den frågan kommer att behandlas nedan, med beaktande av den ökade relevans som force majeure fått under senare år. Vad som också, och framför allt, behandlas i uppsatsen är de frågor som aktualiserats i avsaknad av begreppets legaldefinition och vägledande praxis: vad är egentligen innebörden av begreppet force majeure, hur ser regleringen av force majeure ut i standardavtalsrätten och hur tar sig force majeure-frågor uttryck i praktiken?

1.2 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med föreliggande uppsats är att bidra med kunskap om force majeure som befrielsegrund i den kommersiella avtalsrätten. För att realisera syftet utreds hur force majeure tar sig uttryck i teorin, genom studie av doktrin och andra rättskällor på området men också för standardavtalsrättens reglering av force majeure. Därtill undersöks hur force majeure-frågor hanteras i den juridiska praktiken, genom en empirisk undersökning av verksamma juristers uppfattningar i frågan. Ett andra underordnat syfte är att, med utgångspunkt i vad som framkommer, ta ställning till huruvida de senare årens diskussioner om lojalitet och ”relational contracting” i avtalsförhållanden avspeglas i den juridiska praktiken avseende force majeure-frågor.

För att uppfylla uppsatsens syfte besvaras följande frågeställningar:

1. Vad är innebörden av begreppet force majeure?
2. Hur är force majeure reglerat i standardavtalsrätten?

²⁶ Se Ingvarson & Eickhoff (2021) s. 317.

²⁷ Se Ingvarson & Eickhoff (2021) s. 318.

²⁸ Pandemin klassas sedan 1 april 2022 inte längre som en allmänfarlig och samhällsfarlig sjukdom i Sverige. Se Folkhälsomyndigheten (2022).

3. I avsaknad av legaldefinition och vägledande praxis: hur uppfattar verksamma jurister inom kommersiell avtalsrätt force majeure i avtalstillämpningen?
4. Mot bakgrund av ovanstående: avspeglas de idéer om lojalitet och ”relational contracting” som presenterats ovan i fråga om force majeure i den juridiska praktiken och, i så fall, på vilket sätt?

1.3 Metod och material

1.3.1 Rättsdogmatisk metod

Eftersom uppsatsen syftar till att både studera innebörden av begreppet force majeure i teorin, och att finna svar på frågor kring hur befrielsegrunden tar sig uttryck i praktiken, kommer två metoder att tillämpas parallellt i uppsatsen: dels den rättsdogmatiska metoden, dels den empiriska metoden.

Den första metoden som används i uppsatsen är rättsdogmatisk metod. Syftet med den rättsdogmatiska metoden beskrivs ofta vara att rekonstruera en rättsregel eller lösning på ett rättsligt problem genom att, på densamma, applicera en rättsregel.²⁹ Metoden bygger på en studie av de allmänt accepterade rättskällorna för att söka svar på konkreta juridiska problem.³⁰ Med de allmänt accepterade rättskällorna avses lagstiftning, rättspraxis, förarbeten såväl som den rättsdogmatiskt orienterade litteraturen.³¹ Eftersom det saknas såväl legaldefinition av begreppet force majeure i svensk rätt som utförlig vägledande praxis på området kommer framför allt doktrin att utgöra rättskälla i uppsatsens andra kapitel. Även internationella principalsamlingar, lagtext i de delar uppsatsen redogör för bestämmelser i avsaknad av force majeure-klausuler samt standardavtal kommer att redogöras för i uppsatsen.³² I de delar som lojalitetsprincipen behandlas kommer även praxis från Högsta domstolen (HD) att presenteras.

Uppsatsens andra frågeställning rör hur force majeure regleras i standardavtalsrätten, varför force majeure-klausuler i fyra standardavtal analyseras i uppsatsens andra kapitel. En fråga som aktualiseras i detta sammanhang är huruvida det går att betrakta standardavtal som en rättskälla. HD uttalade sig förra året i NJA 2022 s. 574 i frågan huruvida ett visst standardavtal kan utgöra handelsbruk. Målet kretsade kring Nordiskt Speditörsförbunds Allmänna Bestämmelser (NSAB 2015), som reglerar speditörer och transport-

²⁹ Se Kleineman i: Nääv & Zamboni (red.) (2018) s. 21.

³⁰ Se Kleineman i: Nääv & Zamboni (red.) (2018) s. 21 ff.

³¹ Se Kleineman i: Nääv & Zamboni (red.) (2018) s. 21.

³² Se dock avsnitt 1.3.2 för diskussion kring standardavtal och principalsamlingars ställning som rättskälla.

och logistikköparens rättigheter och skyldigheter. Om standardavtalet i fråga skulle utgöra handelsbruk, skulle det innebära en förmånsrätt för ett logistikföretag i en uppdragsgivares konkurs. HD ansåg att NSAB 2015 utgjorde handelsbruk i speditors- och logistikbranschen, trots att parterna varken hänvisat till standardavtalet eller tillämpat det tidigare. NSAB 2015 är emellertid bara ett av många standardavtal och gäller bara som handelsbruk i en viss bransch, vilket innebär att domen förstås inte kan tas till intäkt för att alla standardavtal utgör handelsbruk. Möjligen kan dock HD:s dom, enligt min mening, ses som en indikation på att utbredda standardavtal med stor användning kan betraktas som handelsbruk och därmed utgöra en del av rättskällehierarkin.

I kapitel 3 redogörs för allmänna utgångspunkter kring lojalitetsprincipen som ett led i att besvara uppsatsens fjärde frågeställning. Eftersom endast en av uppsatsens fyra frågeställningar hänför sig till lojalitetsprincipen kommer redogörelsen att vara förhållandevis kort, det finns mycket att skriva om lojalitetsprincipens ställning i svensk rätt men av utrymmesskäl kan inte en fullständig redogörelse finnas med. Därtill kan nämnas frågan om lojalitetsprincipens eventuella ställning som ”allmän rättsprincip”. Det har tidigare inte funnits enighet i huruvida den kontraktuella lojalitetsplikten är en allmän rättsprincip. De senare åren har emellertid HD, doktrin och förarbeten befast lojalitetsprincipens ställning.³³ När det gäller allmänna rättsprinciper som sådana är det omtvistat vad som utgör en rättsprincip och vad dess funktion är.³⁴ Ramberg och Ramberg konstaterar att allmänna rättsprinciper inte utgör självständiga rättsregler utan att det krävs stöd i en rättsregel för att uppnå en viss rättsföljd.³⁵ I förhållande till lojalitetsprincipen skriver Ramberg och Ramberg att lojalitetsplikten sällan ger handfast stöd för argumentation som en självständig rättsregel men att den kan användas som stöd för tolkning av avtal och andra rättsregler.³⁶

1.3.2 Empirisk metod

Den andra metoden som används i uppsatsen är empirisk metod, mer specifikt genomförs tre kvalitativa intervjuer. Mot bakgrund av avsaknaden av utförliga rättskällor har jag ansett det vara relevant att använda den empiriska metoden eftersom det kan öka samhällsrelevansen av ett rättsvetenskapligt arbete om rättsvetenskapen inte erbjuder många svar på ämnet.³⁷ I uppsatsen utgör transkriberade intervjuer den empiriska datan. Intervjuer kan vara värdefulla för att skaffa sig en bild av hur vissa regler tillämpas i praktiken.³⁸ När det gäller den här typen av empiriska undersökningar är det emellertid av vikt att betona att det inte går att göra anspråk på generaliserbarhet i

³³ Se vidare kapitel 3.

³⁴ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 32.

³⁵ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 32–33.

³⁶ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 43.

³⁷ Se Sandgren (2018) s. 53.

³⁸ Se Sandgren (2018) s. 54.

statistisk mening och säga att resultatet är generellt giltigt för en hel grupp. Det är en betydande skillnad för resultatets robusthet mellan ett fåtal intervjuer och exempelvis en statistisk undersökning med hjälp av enkäter där den förstnämnda är att betrakta som mindre representativ.³⁹ Det går emellertid i det förra fallet att utläsa indikationer utifrån svaren som kan vara behjälpliga i analysen, men resonemangen som förs mot bakgrund av den inhämtade empirin kommer att präglas av viss försiktighet mot bakgrund av det begränsade underlaget. Även om resultatet inte kan sägas vara representativt kan det vara relevant för att antyda tendenser.

Antalet nödvändiga intervjupersoner är anhängigt syftet med studien.⁴⁰ I denna uppsats är syftet att få en bild av hur force majeure-frågor kan hanteras i praktiken, det vill säga inte att föra i bevis att det ser ut på ett visst sätt, varför tre personer med hänsyn till uppsatsens omfattning har ansetts som ett tillräckligt urval. Den kvalitativa forskningsintervjun syftar inte till kvantifiering utan målet är att erhålla nyanserade beskrivningar av olika aspekter av intervjupersonens föreställningsvärld.⁴¹ De kvantitativa måtten motsvaras således av den kvalitativa intervjuens precision i beskrivningen och stringensen i tolkningen. Tanken med den kvalitativa forskningsintervjun är vidare att täcka såväl faktaplanet som meningsplanet – även det som sägs mellan raderna är alltså viktigt att lyssna till.⁴² Intervjuerna är vidare semi-strukturerat upplagda, med ett färre antal öppna frågor i syfte att få intervjupersonen att resonera. Intentionen är att intervjun har formen av ett samtal.

Intervjuerna i uppsatsen genomförs utifrån en intervjuguide bestående av tre frågeområden som vart och ett innehåller delfrågor. Svaren spelas in för att sedan transkriberas. Vidare kategoriseras den transkriberade texten utifrån fyra teman. Genom kategoriseringen noteras underliggande mönster i materialet. Även citat som är betydande för respektive kategori samlas in och redovisas. Avseende analysen används innehållsanalys, där syftet är att urskilja det viktiga innehållet i materialet. Då intervjuerna är kvalitativa snarare än kvantitativa görs, som nämnts ovan, ingen statistisk generalisering avseende resultatet. Däremot går det att göra analytisk generalisering, vilket är en välöversädd bedömning om resultatet kan ge vägledning för vad som gäller i andra liknande situationer.⁴³

1.3.3 Material

I uppsatsen hänvisas återkommande till juridisk litteratur och tidskrifter i syfte att belysa uppfattningen avseende vissa typer av frågor genom de

³⁹ Se Sandgren (2018). s. 56.

⁴⁰ Se Kvale & Brinkmann (2014) s. 213.

⁴¹ Se Kvale & Brinkmann (2014) s. 47.

⁴² Ibid.

⁴³ Se Kvale & Brinkmann (2015) s. 314.

rättsvetenskapliga författarnas tolkningar och analyser. För svensk rätts vidkommande hänvisas exempelvis frekvent till de etablerade rättsvetenskapliga författarna Jan Ramberg och Christina Ramberg och, för ett internationellt perspektiv, till Christoph Brunner. I förhållande till kapitel 3 hänvisas främst till Jori Munukka.⁴⁴

Eftersom det på internationell nivå skett en kartläggning av gemensamma regler och principer på avtalsrättens område, och så även när det gäller force majeure, finns anledning att redogöra för modellklausuler när det kommer till force majeure i kapitel 2. Det saknas som nämnts lagstiftning om force majeure i svensk rätt, därför kan allmänna avtalsrättsliga principer användas för att fylla luckor i lagen. Kartläggningarna är samlingar av internationellt vedertagna principer. Principsamlingarna har inte status som lag men hänvisas till av HD och kan, som Ramberg och Ramberg uttrycker det, betraktas som en (om än svag) rättskälla.⁴⁵ De principsamlingar som redogörs för i uppsatsen är *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts* (UPICC), utformade av The International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT) och *Principles of European Contract Law* (PECL), utformade av Commission on European Contract Law (Lando Commission). Principsamlingarna kommer i tillämpliga delar att översättas till svenska från engelska. Hur stor vikt som kan läggas vid internationella principsamlingar är alltså visserligen omstritt i doktrin,⁴⁶ men de tas upp i föreliggande uppsats för att hämta vägledning för analysen och som ett led i att besvara uppsatsens första frågeställning.

Standardavtalen som studeras för att besvara uppsatsens första frågeställning har valts utifrån hur avtalen avtalats fram, huruvida det finns bestämmelser för force majeure samt utifrån hur etablerade avtalen är. Fyra standardavtal har valts ut. Det första standardavtalet som kommer att analyseras är *Allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings-, och installationsentreprenader* (AB 04), som är det mest använda standardavtalet för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader. Standardavtalet är utformat av representanter för beställar- och entreprenörsidan.⁴⁷ Det andra standardavtalet utgörs av *Allmänna bestämmelser för leveranser av maskiner samt annan mekanisk, elektrisk och elektronisk utrustning mellan de nordiska länderna* (NL 17). Det är ett av de mest använda standardavtalen inom svensk industri i Sverige och övriga Norden. Standardavtalet är framtaget av branschorganisationer som företräder säljarsidan, närmare bestämt Teknikföretagen som är en bransch- och arbetsgivarorganisation med cirka 4200

⁴⁴ Se avsnitt 1.5 för en mer utförlig redogörelse för nämnda rättsvetare.

⁴⁵ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 28. Se även exempelvis NJA 2018 s. 19 och NJA 2019 s. 23.

⁴⁶ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 28.

⁴⁷ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 174.

medlemsföretag från svensk industri.⁴⁸ Det tredje standardavtalet som kommer användas i undersökningen är *Allmänna bestämmelser för leverans av varor (utan montage) till offentlig sektor* (ALOS 05). Standardavtalet gäller leverans av varor till den offentliga sektorn och har arbetats fram av ett Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) i tillsammans med ett antal svenska myndigheter.⁴⁹ Det fjärde och sista standardavtalet som har valts för undersökningen är *Allmänna bestämmelser för leverans av industriella anläggningar* (ABA 99). Även ABA 99 är ett relativt välanvänt standardavtal inom byggbranschen och är, i likhet med NL 17, utgivet av Teknikföretagen.⁵⁰ Standardavtalen har valts för att de har en bred användning och för att de i huvudsak gäller samma typer av tjänster, nämligen leverans. I förhållande till standardavtalen bör också nämnas något om de kommentarer som redogörs för i förhållande till respektive standardavtal. Kommentarer tas med eftersom de tillför vägledning för att förstå standardavtalen och för att bättre kunna analysera avtalens innehåll.⁵¹ Det är emellertid viktigt att betona att kommentarerna inte utgör avtalsinnehåll och att de är av olika karaktär och omfattning. I förhållande till ALOS 05 är det exempelvis SKR själva som upprättat kommentarerna till standardavtalet medan det i förhållande till AB 04 är Per Samuelsson, professor vid Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, som författat kommentarer och därför har en annan infallsvinkel. Det kan också nämnas att kommentaren till NL 17 utgörs av kommentaren till NL 09. Force majeure-klausulerna i avtalen är emellertid närmast identiska.⁵²

Slutligen, när det gäller material, kommer en del av undersökningen som nämnts ovan att bygga på intervjuer med tre verksamma jurister inom affärsjuridik och kommersiell avtalsrätt. Intervjupersonerna har valts ut efter ett strategiskt urval med ambitionen att få en bild över hur och om de här frågorna aktualiseras i den juridiska praktiken, mer specifikt i den kommersiella avtalsrätten i stort. Eftersom endast tre intervjuer genomförs⁵³ krävs således en viss bredd på intervjupersonerna. Samtliga intervjupersoner har arbetat praktiskt med kommersiell affärsjuridik och har, om än på olika sätt, kommit i kontakt med force majeure-frågor i sin yrkesroll. Därutöver finns en viss spridning i det att den första intervjupersonen framför allt arbetar med tvistlösning men även en del med avtalsskrivning på affärsjuridisk advokatbyrå, samt har en bakgrund i domstolsväsendet (Intervjuperson A), den andra arbetar som bolagsjurist på ett större internationellt bolag (Intervjuperson B) och den tredje som advokat på affärsjuridisk advokatbyrå

⁴⁸ Se Teknikföretagen (2023) 'NL 17'. Se även Teknikföretagen (2023) 'Om oss'.

⁴⁹ Se Sveriges Kommuner och Regioner (2023).

⁵⁰ Se Teknikföretagen (2023) 'ABA 99'.

⁵¹ Se exempelvis kommentaren till ALOS 05 där uppräknningen av befrielsegrunderna återfinns.

⁵² Jfr Teknikföretagen (2023) 'NL 09' p. 36 och Teknikföretagen (2023) 'NL 17' p. 45.

⁵³ Se avsnitt 1.4 för motivering av avtalet intervjupersoner.

(Intervjuperson C). Genom denna variation ges ett försök till en mer hel-
täckande bild av de frågor som aktualiseras.

1.4 Avgränsningar

Uppsatsens huvudfokus är befrielsegrunden *force majeure*. Jag väljer att inte närmare fördjupa mig i de närbesläktade *hardship*-klausulerna, det vill säga klausuler som behandlar situationer då det ekonomiska utfallet blivit ogynnsamt och som kan skydda båda parter mot fortsatt ofördelaktig händelseutveckling.⁵⁴ Detsamma gäller omöjlighetsläran som kortfattat innebär att, om det är omöjligt att fullgöra en förpliktelse, avtalet blir ogiltigt eller att parten befrias från förpliktelsen.⁵⁵ Vidare kommer uppsatsen inte heller att gå in närmare på internationell rätt, såsom lag (1987:822) om internationella köp (CISG). Uppsatsen kommer dock att redogöra för internationella princip-samlingar eftersom de har ansetts vara relevanta enligt vad som sagts ovan.⁵⁶ Utöver *force majeure* finns andra grunder som en part kan åberopa i ansvarsbefriande syfte i svensk rätt. Befrielsegrunderna kommer att redogöras för i korthet,⁵⁷ men kommer inte att utgöra huvudfokus för uppsatsen.

Uppsatsen syftar vidare till att undersöka innebörden av *force majeure* i den kommersiella avtalsrätten, konsumenträttsliga spörsmål lämnas därför utanför framställningen. Detsamma gäller processrättsliga aspekter, mot bakgrund av uppsatsens begränsade omfång behandlas inte dessa närmare. Det finns också anledning att skilja på olika typer av kommersiella avtal. I föreliggande uppsats kommer framför allt leveransavtal att behandlas, med undantag för AB 04 som reglerar entreprenad. Därutöver kommer en avgränsning ske vad avser de standardavtal som väljs ut för att besvara uppsatsens andra frågeställning. Standardavtalen är framför allt nationella, med undantag för ett som gäller för alla de nordiska länderna. Vidare väljer jag att avgränsa mig till fyra standardavtal av utrymmesskäl eftersom standardavtalen endast utgör en del av uppsatsens undersökning. Redogörelsen för AB 04 avgränsas även så till vida att standardavtalet kan sägas beröra *force majeure* i flera bestämmelser,⁵⁸ men endast de klausuler som behandlar tidsför-längning av kontraktstiden i 4 kap. 3 och 4 §§ kommer tas med av utrymmesskäl.

När det gäller rekvisiten för *force majeure*, som kommer att gå igenom i avsnitt 2.3, finns det många intressanta aspekter att studera som av utrymmesskäl inte kommer att utgöra fokus för denna uppsats. Exempelvis kunde en intressant infallsvinkel i förhållande till hinderrekvisitet vara att

⁵⁴ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 246.

⁵⁵ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 254.

⁵⁶ Se avsnitt 1.3.3.

⁵⁷ Se kapitel 2.5.

⁵⁸ Se exempelvis möjligheterna till likadelning av kostnader i 5 kap. 4 § eller prisändring enligt 6 kap. 3 § AB 04.

undersöka hindret som sådant, exempelvis frågan vad som faktiskt utgör krig – innebär krig i Ukraina skäl att återropa befrielsegrunden *force majeure* i Sverige? När det gäller oförutsebarhetsrekvisitet läggs lite mer fokus vid detta, särskilt i intervjuerna, men ett intressant djupdyk avseende oförutsebarhetsrekvisitet som faller utom syftet med denna uppsats är till exempel om händelser hänförliga till klimatförändringar någonsin kan sägas vara oförutsebara och i så fall när.

När det slutligen gäller uppsatsens syfte i allmänhet och dess fjärde frågeställning i synnerhet vore det intressant att studera praxis relaterat till *force majeure*. Det finns emellertid inte särskilt omfattande vägledande rättspraxis avseende *force majeure*-frågor. Viss underrättspraxis går att finna,⁵⁹ men kommer inte att utgöra ett underlag för uppsatsen mer än i den mån Flodgren behandlar praxis i sin artikel. När det gäller lojalitetsprincipen kommer dock avgöranden från HD att redogöras för i korthet och, av utrymmesskäl, med särskilt fokus på de två senaste uppmärksammade domarna på området.⁶⁰ I denna uppsats talas om lojalitet i ett större sammanhang men med särskilt fokus på ändrade förhållanden.

1.5 Forskningsläge

Redogörelser för *force majeure* i doktrin är relativt skral. Det finns inte särskilt mycket tidigare forskning om *force majeure* i svensk rätt. Andrea Algårds avhandlingsprojekt, som behandlar skadestånd vid avtalsbrott med särskilt fokus på ansvarsförutsättningar och befrielsegrunder, kan nämnas. Hon har även skrivit om *force majeure* som befrielsegrund i den allmänna avtalsrätten.⁶¹ När det gäller *force majeure* och dess rättsliga ställning i den kommersiella avtalsrätten kan också vissa rättsvetenskapliga författare med särskild kompetens inom avtalsrätten beröras. I förhållande till teoretiska utgångspunkter hänvisas till Christoph Brunner⁶² när det gäller det internationella perspektivet. Hans bok *Force majeure and hardship under general contract principles* har fått stor spridning och anses vara viktig för utvecklingen av allmänna principer i internationella kommersiella skiljeförfaranden.⁶³ Vidare hänvisas för svenskt vidkommande återkommande till Jan och Christina Ramberg⁶⁴ för att finna vägledning i förståelsen av innebörden av begreppet *force majeure*. Ramberg och Ramberg behandlar i *Allmän*

⁵⁹ Se bland annat Göteborgs tingsrätts dom i mål T 15520-20 och Västmanlands tingsrätts dom i mål nr T 2872-21. Se vidare Flodgren (2022) s. 66 ff.

⁶⁰ Se NJA 2017 s. 203 och NJA 2021 s. 943.

⁶¹ Se Algård i: Nyström, Birgitta, Svensson, Ola & Axhamn, Johan (red.) (2022) s. 79–109.

⁶² Brunner är en oberoende skiljeman, rådgivare och juridisk expert baserad i Bern och Schweiz. Se vidare Brunner arbitration (2023).

⁶³ Se Jure Bokhandel (2017).

⁶⁴ Jan Ramberg och Christina Ramberg var respektive är professorer i civilrätt vid Stockholms universitet.

avtalsrätt ett flertal för uppsatsen relevanta frågor utifrån huvudfokusets den allmänna avtalsrätten.

En av frågeställningarna rör hur lojalitet som avtalsrättsligt begrepp tar sig uttryck i förhållande till *force majeure*. I kapitlet som behandlar lojalitetsplikten hänvisas genomgående till Jori Munukka⁶⁵ som har skrivit en omfattande avhandling på ämnet.⁶⁶ Även Sacharias Votinius⁶⁷ avhandling kommer att redogöras för i detta sammanhang. Munukka och Votinius har skrivit om lojalitetsprincipen i svensk avtalsrätt men är två av många som fördjupat sig i frågorna, exempelvis skrev Christina Ramberg tidigt om en allmän avtalsrättslig lojalitetsplikt.⁶⁸ När det mer specifikt gäller uppsatsens infallsvinkel avseende begreppet lojalitet, och i förhållande till den fjärde frågeställningen, kommer särskilt Boel Flodgren⁶⁹ samt Anders Ingvarson och Kristin Eickhoffs⁷⁰ artiklar att behandlas. I Flodgrens artikel, som redogjorts för ovan, presenterar hon en iakttagelse av generell art om att avtalsrätten mot bakgrund av covid 19-pandemin kan komma att bli mer ”relational” och en mer på lojalitetsprincipen baserad avtalsrätt.⁷¹ I sitt avslutande kapitel ”generella reflektioner föreslår hon en fortsatt uppföljning avseende detta.⁷² Liknande utgångspunkt tillhandahåller som framgått Ingvarson och Eickhoff i sin artikel.⁷³ I förhållande till uppsatsens fjärde frågeställning tar uppsatsen fasta på detta utgångsläge.

1.6 Disposition

Efter uppsatsens inledande kapitel följer *kapitel 2* där allmänna teoretiska utgångspunkter för uppsatsen redovisas i syfte att besvara uppsatsens första frågeställning: vad är innebörden av begreppet *force majeure*? I kapitlet redogörs för begreppet *force majeure* i allmänhet, och för *force majeure*-klausuler och dess centrala rekvisit i synnerhet. Vidare presenteras internationella principalsamlingars modellklausuler, andra befrielsegrunder vid ändrade förhållanden samt utgångspunkterna för avtalstolkning i svensk rätt. I kapitlet förs vidare en första delanalys där den första frågeställningen besvaras.

⁶⁵ Jori Munukka är professor och verksam som forskare och lärare vid Juridiska institutionen vid Stockholms universitet

⁶⁶ Se Munukka (2007).

⁶⁷ Sacharias Votinius är docent i civilrätt och doktor i rättsfilosofi vid Juridiska fakulteten vid Lunds universitet,

⁶⁸ Se Hultmark (1992). Även Norlén (2004) kan nämnas i sammanhanget.

⁶⁹ Boel Flodgren är seniorprofessor i handelsrätt vid Lunds universitet.

⁷⁰ Anders Ingvarson är delägare och Kristin Eickhoff är senior associate på Mannheimer Swartling Advokatbyrå.

⁷¹ Se Flodgren (2022) s. 76. Se mer om detta i avsnitt 1.1.

⁷² Se Flodgren (2022) s. 76.

⁷³ Se Ingvarson & Eickhoff (2022) s. 318.

Därefter, i *kapitel 3*, redogörs för lojalitetsprincipens ställning i svensk rätt, i syfte att bana väg för besvarandet av uppsatsens fjärde frågeställning i *kapitel 6*. I kapitlet behandlas begreppet i en historisk kontext, HD:s rättsutveckling under de senare åren, samt för dess ställning som allmän rättsprincip idag. Därefter förs uppsatsens andra delanalys som återkopplar till de artiklar som redogjorts för i inlednings- och bakgrundskapitlet.

Sedan, i uppsatsens *kapitel 4*, presenteras force majeure-klausulerna i de fyra standardavtalen samt för utvalda kommentarer till standardavtalen. Sedan förs en delanalys i syfte att besvara uppsatsens andra frågeställning: hur regleras force majeure i standardavtalsrätten?

I uppsatsens *kapitel 5* redogörs för resultatet av den empiriska undersökningen utifrån fyra teman: klausulens tillämpningsområde, klausulens utformning och rekvisit, problem i praktiken samt lösningar i praktiken. Detta görs i syfte att besvara den tredje frågeställningen: hur uppfattar verksamma jurister inom kommersiell avtalsrätt force majeure i avtalstillämpningen?

Slutligen förs i uppsatsens sista *kapitel 6* den avslutande diskussionen, där dras också slutsatsen i förhållande till den sista frågeställningen. I kapitlet rekapituleras svaren på fråga 1–3 och därefter besvaras uppsatsens fjärde och sista frågeställning: avspeglas de idéer om lojalitet och ”relational contracting” som redogörs för i uppsatsen, i fråga om force majeure-frågor i den juridiska praktiken och, i så fall, på vilket sätt?

2 Innebörden av begreppet force majeure

2.1 Inledning

I detta kapitel redogörs för teoretiska utgångspunkter om ändrade förhållanden, i allmänhet, och befrielsegrunden force majeure, i synnerhet. Syftet med redogörelsen är att besvara uppsatsens första frågeställning: vad är innebörden av begreppet force majeure? I kapitlets sista avsnitt förs den första delanalysen där frågeställningen besvaras utifrån vad som framkommit i kapitlet.

2.2 Force majeure

2.2.1 Inledning

I detta avsnitt redovisas för begreppet force majeure i mer allmänna termer, mer specifikt berörs dess definition och bakgrund. Därefter redogörs för force majeure-klausuler i synnerhet.

2.2.2 Begreppet force majeure

Force majeure som modernt begrepp har utvecklats framför allt i Frankrike och härstammar från Code Civil.⁷⁴ Utgångspunkten för diskussionen kring huruvida det går att undslippa bundenhet med anledning av prestationshinder är grundantagelsen att det omöjliga inte kan utgöra någon förpliktelse: ”Impossibilium nulla obligatio est”.⁷⁵ Tanken med force majeure är att hän- delser av så genomgripande karaktär att det är i stort sett uteslutet att pre- stera, ska utgöra partsgemensam befrielsegrund från en annars gällande pre- stationsplikt.⁷⁶ När det gäller den svenska begreppsbildningen uttalade sig Knut Rodhe om innebörden av force majeure som: ”Måhända kommer man relativt nära den hos oss gängse uppfattningen om man kräver att det skall vara en utifrån kommande, omfattande och sällan inträffande tilldragelse, som medför ett oöverstigligt hinder för gäldenären att prestera.”⁷⁷ Värt att notera är dock att Rodhe inleder meningen med ”Måhända kommer man re- lativt nära”. Begreppsbildningen i svensk rätt är således inte helt klar. Be- greppet har även liknats vid det rättshistoriska uttrycket ”act of God”

⁷⁴ Se Christou (2015) s. 158 ff. och Code Civil Artikel 1218.

⁷⁵ Se Lehrberg (2008) s. 97.

⁷⁶ Se Samuelsson (2011) s. 163.

⁷⁷ Se Rodhe (1956) s. 355.

(”högre hand”).⁷⁸ Nära force majeure ligger begreppet vis major som förekommer i tysk rätt och vars innebörd är omstridd. I begreppet vis major ligger att det ska röra sig om en händelse som är så sällsynt att den över huvud taget inte brukar tas i beräkning.⁷⁹ I såväl svensk som i tysk rätt har begreppet force majeure haft till syfte att fastställa vissa typer av händelser som bör medföra ansvarsfrihet vid ett kontraktsbrott.⁸⁰ Även om force majeure utgör en form av frihet från prestationsskyldighet och skadestånd i svensk rätt tar det sig olika uttryck i olika rättssystem. Det är således svårt att på ett allmängiltigt sätt avgöra vilka händelser som det generellt sett är frågan om.⁸¹

I Christoph Brunners bok *Force Majeure and Hardship Under General Contract Principles* sammanfattas innebörden av force majeure som befrielsegrund sett ur ett internationellt perspektiv.⁸² Brunner definierar force majeure, som han uttrycker det, ”i ett nötskal”, enligt allmänna internationella kontraktsprinciper som fyra kumulativa rekvisit:⁸³

1. Gälldenären hade inte åtagit sig risken för det inträffande hindret och hen kunde inte skäligen förväntas ha räknat med hindret vid avtalslut,
2. Hindret var utanför gälldenärens (typiska) kontrollsfär,
3. Den uteblivna prestationen orsakades av hindret och,
4. Hindret eller dess konsekvenser kunde inte skäligen undvikas eller övervinnas.⁸⁴

Utgångspunkten är att det är gälldenärens uppgift att bevisa att rekvisiten är uppfyllda.⁸⁵ När gälldenären framgång med att åberopa force majeure innebär det att motparten inte kan kräva fullgörelse eller skadestånd av densamma. Däremot kan motparten fortfarande ha rätt att säga upp avtalet eller hålla inne på sin egen prestation.⁸⁶ Således innebär inte det faktum att en part på grund av force majeure befrias från skadeståndsskyldighet

⁷⁸ Se Berger & Behn (2020) s. 90. Se även för äldre svensk rätt SOU 1936:17 s. 144.

⁷⁹ Se Rodhe (1984) s. 356.

⁸⁰ Se Hellner & Ramberg (1991) s. 143.

⁸¹ Se Sandvik (1994) s. 101.

⁸² Se Brunner (2009) s. 111–112.

⁸³ Se Brunner (2009) s. 111 f.

⁸⁴ Rekvisiten kommer att redogöras för mer ingående i avsnitt 2.3.

⁸⁵ Se Brunner (2009) s. 382 f. Bevisfrågor behandlas dock inte närmare i denna uppsats.

⁸⁶ Se Brunner (2009) s. 57 ff.

nödvändigtvis att denne befrias från sin prestationsskyldighet.⁸⁷ Det är vidare inte ovanligt att befrielsen från att prestera är tillfällig.⁸⁸

2.2.3 Force majeure-klausuler

I större kommersiella avtal inkluderas i regel en force majeure-klausul där parternas mellanhavanden regleras när det gäller skyldigheten att prestera vid ändrade förhållanden och vid händelse av force majeure. Vanligtvis utformas inte force majeure-klausuler av parterna själva och standardiserande klausuler går att finna i exempelvis internationella principalsamlingar och i standardavtal.⁸⁹ En force majeure-klausul är av många jurister betraktad som en så kallad boilerplate, vilket avser en standardiserad klausul som nästan alltid återfinns i slutet av ett avtal, och som behandlar generella frågor utan att nödvändigtvis ha någon koppling till resten av avtalet.⁹⁰ Inom de ramar som boilerplate-klausuler ställer upp kan parterna själva individualisera klausulerna utifrån deras inbördes förutsättningar. Syftet med force majeure-klausuler är att befria en part från skyldigheten att prestera på avtalad tid eller från skadeståndsansvar på grund av dröjsmål.⁹¹ Det är således utgångspunkten när det kommer till rättsföljden av force majeure.

För att en force majeure-klausul ska få önskad effekt krävs att den preciserar vad som menas med force majeure och att rättsföljden klagörs.⁹² Ramberg och Ramberg ställer i *Allmän avtalsrätt* upp fyra huvudproblem för parterna att ta ställning till vid utformning av force majeure-klausulen. Inledningsvis betonar författarna just vikten av att i force majeure-klausuler precisera dels vad som menas med force majeure, dels vad rättsföljden av force majeure är. De fyra huvudproblemen som Ramberg och Ramberg ställer upp är vidare:

1. Vilka händelser som ska ha inträffat (klausulhändelserna),
2. Kraven som ska ställas avseende möjligheterna att förutse klausulhändelserna;
3. Hur en sådan händelse för att bli relevant ska påverka avtalsparterna och,
4. Rättsföljden för en sådan händelse.⁹³

⁸⁷ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 207.

⁸⁸ Se Brunner (2009) s. 257 ff.

⁸⁹ Se avsnitt 2.4 och kapitel 4.

⁹⁰ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 202.

⁹¹ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 244.

⁹² Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 245.

⁹³ Ibid.

När det kommer till det som Ramberg och Ramberg benämner klausulhändelserna, eller befrielsegrunderna, räknar man i force majeure-klausuler vanligtvis upp ett antal händelser som exemplifierar vad som avses med force majeure. Det kan röra sig om exempelvis ”krig, epidemi och extrema naturhändelser” och därefter en mer generell formulering, vanligt förekommande är att formulera det som ”samt andra händelser utom kontroll”.⁹⁴ Något som kan föranleda svårigheter är om det som inträffat inte passar in under de händelser som räknas upp som exempel på befrielsegrunder.⁹⁵ Särskilt eftersom den generella formuleringen, så som ”andra händelser utom kontroll”, utgör en generell friskrivning som i kommersiella avtal tenderas att tolkas restriktivt.⁹⁶ Skulle en force majeure-klausul vara oklart formulerad och om stöd för tolkning inte går att finna i handelsbruk eller branschpraxis i kommer klausulen förmodligen att tolkas enligt dispositiv rätt, så som exempelvis kontrollansvaret i köplagen.⁹⁷

När det sedan gäller rättsföljden av force majeure utgörs den, som nämnts ovan, i regel av tidsförlängning och befrielse från att betala skadestånd på grund av dröjsmål. Det är även vanligt förekommande att i en force majeure-klausul föreskriva en underrättelseplikt för part att erinra motparten om att force majeure föreligger. Försummas underrättelseskyldigheten kan parten förlora rätten att åberopa force majeure.⁹⁸

2.3 Centrala rekvisit

2.3.1 Inledning

Utifrån vad som framställts ovan, särskilt den uppställning som Brunner tillhandahåller, går det att urskilja fyra kumulativa rekvisit som ska vara uppfyllda för att en part ska kunna åberopa force majeure. Nedan redovisas samtliga fyra rekvisit i korthet med utgångspunkt i Brunners framställning.

2.3.2 Rekvisiten i korthet

I förhållande till det *första rekvisitet*, som kan benämnas oförutsebarhetsrekvisitet, kan inledningsvis noteras att det första som ska göras innan bedömningen huruvida rekvisiten är uppfyllda, är att fastställa parternas riskfördelning i avtalet. Detta görs genom avtalstolkning. Force majeure aktualiseras endast om gäldenären inte åtagit sig risken för det inträffade hindret.⁹⁹ Parterna kan rent praktiskt åta sig eller friskriva sig från risker som annars rymms

⁹⁴ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 245.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Se mer om detta under avsnitt 2.6.

⁹⁷ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 245. För redogörelse av tillämplig bestämmelse i köplagen se avsnitt 2.5.4.

⁹⁸ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 245.

⁹⁹ Se Brunner (2009) s. 112,

inom deras kontrollsfär,¹⁰⁰ eftersom det inte finns några tvingande regler om force majeure som befrielsegrund i kommersiella sammanhang. Riskfördelning refereras till i artikel 7.1.2 UPICC och är därtill betonat i olika nationella rättsordningar.¹⁰¹ Hur parterna har fördelat risken i avtalet har således företräde framför force majeure-klausulen.

Därefter går man vidare och ser till huruvida gäldenären inte skäligen kunde ha förväntats ha räknat med hindret vid avtalsslut, hindret ska alltså ha varit oförutsebart.¹⁰² I detta sammanhang används termerna ”skäligen tagit hänsyn till” och ”oförutsebarhet” ofta synonymt.¹⁰³ Att hindret ska vara oförutsebart framgår även uttryckligen av både UNIDROIT och PECL:s force majeure-klausuler.¹⁰⁴ Om hindret, vid avtalsslutet, var tillräckligt förutsebart för att ha omfattats av riskerna som var uppe för förhandling, anses gäldenären ha tagit hänsyn till hindret utifrån allmänna avtalsrättsliga principer. Om en händelse är så osannolik att parterna inte ansåg sig behöva fördela risken för att händelsen skulle inträffa – men dess eventuella påverkan ska vara så stor att parterna *borde* ha förhandlat om den – anses alltså gäldenären ha tagit hänsyn till hindret. För att undersöka den skäligen förutsebarheten av ett hinder appliceras en objektiv standard om hur en ”förnuftig person” i liknande position skulle ha agerat. Även eventuell expertis hos parten som vill befrias från ansvar kan vara en viktig omständighet att beakta.¹⁰⁵

Det *andra rekvisitet* kan benämnas hinder- och kontrollrekvisitet. Hindret ska ha legat utanför gäldenärens typiska kontroll. Detta rekvisit går således att dela upp i två delar.

Den första delen av rekvisitetet fokuserar på hindret som sådant. Det finns i många länders nationella lagstiftning föreskrifter om vilka omständigheter som utgör en force majeure-omständighet.¹⁰⁶ Vidare finns hinder som allmänt är accepterade som utom partens kontroll, det kan till exempel vara krig, epidemier eller naturkatastrofer,¹⁰⁷ men också rättsliga hinder såsom export- eller importrestriktioner eller andra myndighetsåtgärder.¹⁰⁸ Generellt sett är myndighetshandlingar som förhindrar fullgörande av kontraktet utanför parternas kontrollsfär.¹⁰⁹ Därutöver går det att göra en distinktion mellan olika typer av fullgörelsehinder, dels hinder som finns redan då avtalet sluts mellan parterna (initial impediments), dels hinder som uppenbaras efter

¹⁰⁰ Se Brunner (2009) s. 112.

¹⁰¹ Se Brunner (2009). s. 112.

¹⁰² Se mer om detta nedan i avsnitt 2.3.3.

¹⁰³ Se Brunner (2009) s. 157.

¹⁰⁴ Se avsnitt 2.4.2 och 2.4.3.

¹⁰⁵ Se Brunner (2009) s. 159 f.

¹⁰⁶ Se Svernlöv (red.) (2013) s. 159.

¹⁰⁷ Se Berger & Behn (2020) s. 90 f.

¹⁰⁸ Se Brunner (2009) s. 263 ff.

¹⁰⁹ Se Brunner (2009) s. 264.

avtalsslut (subsequent impediments).¹¹⁰ Hinder kan också vara tillfälliga, och utgångspunkten är att gäldenären är skyldig att prestera när ett tillfälligt hinder försvinner, såvida inte mottagaren har hävt avtalet.¹¹¹

Den andra delen av rekvisitetet tar fasta på det faktum att hindret ska vara utanför gäldenärens typiska kontroll. Om ett hinder beror på hur gäldenärens egen verksamhet bedrivs ligger det i regel inom gäldenärens kontrollsfär. Yttre omständigheter som gäldenären inte har något inflytande över är det enda som kan ursäktas. Gäldenären måste således organisera den inre verksamheten på ett sedvanligt sätt men kan ursäktas om det till exempel föreligger en extraordinär yttre omständighet som orsakar sjukdom eller dödsfall hos de anställda.¹¹²

Det *tredje* rekvisitetet är att det, för att gäldenären ska kunna befrias från ansvar, ska föreligga ett samband mellan det åberopade hindret och den uteblivna prestationen. Det ska alltså finnas kausalitet ("causal link"), varför rekvisitetet kan benämnas kausalitets-rekvisitet. Om inte hindret förelåg vid tidpunkten som prestationen skulle ägt rum finns inget samband mellan hindret och den uteblivna prestationen (och förutsatt att gäldenären inte skäligan kunde ha undvikit den uteblivna prestationen). Därtill ska hindret vara den exklusiva orsaken till att fullgörelse inte äger rum, det vill säga att fullgörelsen skulle ha skett om det inte vore för hindret.¹¹³

Det *fjärde* och sista rekvisitetet är att hindret eller dess konsekvenser inte skäligan kunde undvikas eller övervinnas.¹¹⁴ För att force majeure ska anses föreligga krävs en rimlighetsbedömning och gäldenären anses bryta mot skyldigheten att undvika ett hinder som påverkar företagets vanliga funktion om denne misslyckas med att organisera sin verksamhet på ett sedvanligt sätt. Skyldigheten att övervinna ett hinder kan därför ses som en särskild aspekt av kravet att hindret måste vara utanför gäldenärens kontroll.¹¹⁵ Den kan också innebära att gäldenären behöver vidta rimliga åtgärder, vilket exempelvis kan vara att tillhandahålla generiska produkter som acceptabelt substitut.¹¹⁶

Slutligen hör även till aktivitetsrekvisitetet att gäldenären är skyldig att meddela motparten om hindret så fort som möjligt för att motparten ska ges möjlighet att minska sina förluster. Denna underrättelse-skyldighet framgår uttryckligen av force majeure-klausulen i UNIDROITs principalsamling.¹¹⁷

¹¹⁰ Se Brunner (2009) s. 263 ff.

¹¹¹ Se Brunner (2009) s. 257.

¹¹² Se Brunner (2009) s. 167 f.

¹¹³ Se Brunner (2009) s. 340 f.

¹¹⁴ Se Brunner (2009) s. 320.

¹¹⁵ Se Brunner (2009) s. 342 ff.

¹¹⁶ Se Brunner (2009) s. 321.

¹¹⁷ Se avsnitt 2.4.2.

Rekvisitet innebär att gäldenären måste specificera vilken typ av hinder det rör sig om samt om hindret är temporärt eller permanent.¹¹⁸

2.4 Force majeure-klausuler i internationella principalsamlingar

2.4.1 Inledning

Det har under åren gjorts flera kartläggningar av gemensamma avtalsrättsliga principer på internationell nivå. Dessa kartläggningar har utmynnat i principalsamlingar, där modellklausuler för force majeure återfinns. Som framgått ovan finns det ingen legaldefinition av begreppet force majeure i svensk rätt, varför vägledning för användandet av begreppet kan gå att finna i internationella principalsamlingar.¹¹⁹ I nedanstående avsnitt återges för UNIDROITs internationella principalsamling UPICC samt för dess europeiska motsvarighet PECL.

2.4.2 UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts

UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (UPICC) är ett regelverk som tagits fram av den mellanstatliga organisationen UNIDROIT, The International Institute for the Unification of Private Law. Grundtanken med UPICC är att harmonisera och komplettera den privaträttsliga civilrätten utanför köprätten på det internationella planet.¹²⁰ Principerna är egentligen ett komplement till Internationella köplagen (CISG) i den mån vissa delar lämnades oreglerade, eftersom delarna ansågs omstridda och därför svåra för alla medlemmar i Förenta nationerna att acceptera.¹²¹ Regelverket har omarbetats ett antal gånger sedan det först kom år 1994 och den senast reviderade versionen är från 2016.

I principalsamlingens sjunde kapitel återfinns regler för *non-performance* och i artikel 7.1.7 finns modellklausuler gällande force majeure. Det framgår inte uttryckligen men det är allmänt accepterat att artikel 7.1.2 UPICC föreskriver att en part som åtagit sig risken för ett visst hinder inte kan åberopa force majeure i ansvarsbefriande syfte.¹²² Artikeln innehåller fyra paragrafer och när artikeln är tillämplig befrias primärt gäldenären från skadeståndsansvar till följd av avtalsbrott. Den första paragrafen föreskriver att om

¹¹⁸ Se exempelvis artikel 79(4) och 7.1.7(3) UPICC.

¹¹⁹ Se avsnitt 1.3.3.

¹²⁰ Se Ramberg & Herre (2009) s. 86 f.

¹²¹ Se Ramberg & Herre (2009) s. 90.

¹²² Se Brunner (2009) s. 76 och 112.

anledningen till att en part inte kan prestera enligt avtalet beror på ett hinder, som är utanför partens kontroll och som parten inte rimligen kunde ha förutsett då avtalet slöts, samt att denne inte kunde undvika eller övervinna hindret eller dess konsekvenser, är parten befriad från ansvar. I den andra paragrafen föreskrivs att om hindret är tillfälligt får paragrafen den effekten att extra tid ges åt fullgörelse.¹²³ Av den tredje paragrafen framgår att det finns en underrättelseplikt hos den part som vill åberopa force majeure och om underrättelse inte sker inom skälig tid så är parten ansvarig för den skada som orsakas av att underrättelse inte sker. Slutligen framgår av fjärde paragrafen att inget i artikeln hindrar en part från att utöva sin rätt att avsluta kontraktet eller hålla inne på sin prestation alternativt begära ränta.

I kommentaren till artikel 7.1.7 står vidare att definitionen av force majeure i paragraf 1 är av relativt generell karaktär. Anledningen till detta är att internationella kommersiella kontrakt ofta innehåller mer precisa och utvecklade bestämmelser. I det sammanhanget framhålls att parterna får finna det lämpligt att använda sig av innehållet i artikeln och därtill ta hänsyn till de särskilda förhållandena för den specifika transaktionen.¹²⁴

2.4.3 Principles of European Contract Law

Principles of European Contract Law (PECL) är kontraktsprinciper framtagna av medlemsstaterna i Europeiska Unionen (EU) och som till stor del överensstämmer med UNIDROIT principles.¹²⁵ Syftet med principerna är att harmonisera avtalsrätten inom den europeiska gemenskapen och hänsyn togs till de då samtliga medlemsländernas lagstiftning vid utformandet av principerna.¹²⁶ Publiceringen av PECL i dess första version ägde emellertid rum 1994,¹²⁷ det vill säga innan EU:s expansion 2004. Det går således att diskutera huruvida principalsamlingen idag kan sägas vara representativ för alla EU:s medlemsländer idag.

I artikel 8:108 PECL återfinns regler om händelser som föranleder ansvarsbefrielse från huvudregeln *pacta sunt servanda*. I PECL används inte terminologin force majeure men förutsättningarna som anges för ansvarsbefrielse kan tolkas på samma sätt som force majeure som rättsligt begrepp.¹²⁸ I artikel 8:108 PECL regleras *Excuse Due to an Impediment*. I artikel 8:108 paragraf (1) föreskrivs att en part är befriad från ansvar om denne kan visa att den inte kan prestera på grund av ett hinder utom dess kontroll och som denne inte skäligen kunde förväntas ha förutsatt då avtalet slöts, eller hade kunnat undvika eller övervinna hindret eller dess konsekvenser. Termen "impediment" översätts till "hinder". Av paragraf (2) framgår att om hindret

¹²³ Se UNIDROIT (2016) s. 241.

¹²⁴ Se UNIDROIT (2016) s. 242.

¹²⁵ Se PECL art. 1:101.

¹²⁶ Se PECL art. 1:101.

¹²⁷ Se Ramberg & Herre (2009) s. 87.

¹²⁸ Se Brunner (2009) s. 75.

är temporärt har ursäkten enligt artikeln effekt endast under perioden då hindret existerar. Vidare anges i Paragraf (3) att den part som åberopar force majeure i ansvarsbefriande syfte måste underrätta motparten om hindret och dess effekt på möjligheten att prestera enligt avtalet inom skälig tid efter att denne bort ha känt till omständigheterna. Uppfyller inte parten denna undermåttelseskyldighet framgår av bestämmelsen att denne är ansvarig för den skada som orsakas av att underrättelse inte sker.

2.5 Andra befrielsegrunder vid ändrade förhållanden

2.5.1 Inledning

Som tidigare nämnt återfinns det ingen lagreglering av begreppet force majeure i svensk rätt. Det finns emellertid andra befrielsegrunder som kan aktualiseras vid ändrade förhållanden för att befria en part från skyldigheten att prestera enligt avtalet. För svenskt vidkommande, när det gäller att pröva betydelsen av ändrade förhållanden, används framför allt 36 § Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (AvtL) och förutsättningsläran.¹²⁹ Nämnda befrielsegrunder redogörs för övergripligt nedan tillsammans med 27 § Köplagen (1990:931) (Köpl), som också analogt kan komma att aktualiseras i händelse av ändrade förhållanden eller i avsaknad av tillämplig force majeure-klausul.¹³⁰

2.5.2 36 § Avtalslagen

I svensk rätt finns möjligheten att jämka oskäligen avtalsvillkor enligt 36 § avtalslagen. 36 §, som brukar kallas för den stora generalklausulen, medger att avtalsvillkor (exempelvis friskrivningsklausuler) som blir oskäligen på grund av senare inträffade förhållanden antingen kan jämkas eller åsidosättas.¹³¹ Utifrån graden av oskälighet hos villkoret kan även hela avtalet förklaras överksamt.¹³² Vid oskälighetsbedömningen enligt 36 §, i förhållande till långvariga avtal, ska ställning tas till vad vardera avtalspart har förutsett eller bort förutse och kunnat undvika eller övervinna. Man ska alltså se till vad som ligger eller bort ligga i parternas riskkalkyler.¹³³

Definitionen av vilka omständigheter som aktualiserar force majeure kan också vara oskäligen. 36 § AvtL har dock använts restriktivt när det gäller

¹²⁹ Se Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016), s. 329 f.

¹³⁰ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 246.

¹³¹ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 199.

¹³² Se Flodgren (2022) s. 42.

¹³³ Se Grönfors & Dotewall, Avtalslagen (2018-09-11, version 5A, Juno) 36 § under 15.

kommersiella förhållanden,¹³⁴ som är det avtalsförhållande som denna uppsats behandlar. Senare utveckling kan emellertid sägas tyda på en delvis annan riktning¹³⁵ så möjligheten att jämka oskäligen avtalsvillkor även för kommersiella parter i framtiden är något oviss. Som utgångspunkt gäller dock enligt HD att det ska krävas väsentligt mer för att betrakta ett avtalsvillkor som oskäligt i ett kommersiellt förhållande, åtminstone mellan jämnstarka parter.¹³⁶

2.5.3 Förutsättningsläran

Den andra alternativa grunden för ansvarsbefrielse som kommer att beröras här är förutsättningsläran. Normalt får en part stå risken för om ett antagande eller en förutsättning inte har stämt överens med verkligheten, och därmed medfört att en överenskommelse inte blivit som parten förväntade sig.¹³⁷ Det finns emellertid i svensk rätt en tanke om att ett avtal inte behöver hållas då en part misstagit sig om vissa förhållanden. Denna tanke har utvecklats inom principen förutsättningsläran.¹³⁸ Med stöd i vissa uttalanden i förarbetena till 33 § AvtL har möjligheten att ogiltigförklara avtal med hänvisning till att motparten hamnat i villfarelse avseende motiven som den rättshandlade haft, utan att detta beror på att motparten framkallat eller utnyttjat den rättshandlandes misstag, utvecklats.¹³⁹ Uttalandet innebär att förutsättningsläran i sin helhet hänförs till avtalstolkningen. Det område som brukar betecknas som förutsättningsläran har alltså avsiktligt lämnats oregerat av lagstiftarna.¹⁴⁰ Förutsättningsläran omfattar inte bara omständigheter som förelegat vid avtalets tillkomst utan även ogiltighet (eller jämkning) på grund av omständigheter som inträffat efter att rättshandlingen har kommit till.¹⁴¹ Förutsättning i sammanhanget avser dels medvetna antaganden om förhållanden av betydelse för rättshandlingen, men också förutsättningar som inte behöver vara medvetna för den rättshandlande (dvs. handlingsregler som anses vara naturligt förbundna med en viss typ av rättshandling).¹⁴²

Det är omstritt hur förutsättningsläran ska klassificeras i avtalsrätten. Vissa menar att förutsättningsläran kan ses som en överordnad princip eller att det kan utgöra en oskriven självständig rättsregel.¹⁴³ Adlercreutz, Gorton och Lindell-Frantz framhåller att förutsättningsläran inte är enhetlig och att olika

¹³⁴ Se Samuelsson (2011) s. 163.

¹³⁵ Se exempelvis NJA 2022 s. 354 där två justitieråd var skiljaktiga och menade att 36 § kunde tillämpas på det i målet aktuella kommersiella avtalsförhållandet.

¹³⁶ Se NJA 2022 s. 354 p. 33.

¹³⁷ Se Lehrberg (2020) s. 197.

¹³⁸ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 250.

¹³⁹ Se Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 309.

¹⁴⁰ Se SOU 1915:1 s. 137.

¹⁴¹ Se Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 310.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Se Ramberg & Ramberg (2020) m.h.t. bland annat Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 313 och Bernitz (2018) s. 166.

förutsättningsläror har utvecklats.¹⁴⁴ Förutsättningsläran tillämpades ofta i rättspraxis mellan 1900–1950 men därefter har HD föredragit att beakta förutsättningen vid fastställandet av avtalets innehåll eller tillämpat 36 § AvtL.¹⁴⁵ Genom införandet av generalklausulen i 36 § AvtL ansågs förutsättningsläran få en mer begränsad betydelse, men det betyder inte det att förutsättningsläran helt är ersatt av generalklausulen.¹⁴⁶ Moment av förutsättningsläran kan exempelvis användas för att precisera skälighetsstandarden vid en bedömning enligt 36 §.¹⁴⁷ I NJA 1996 s. 410 har HD klart uttryckt en restriktiv linje till förutsättningsläran och sagt att det bör ses som ett komplement till framför allt avtalstolkning och ogiltighetsgrunderna i AvtL.¹⁴⁸

2.5.4 Kontrollansvarsregeln i 27 § Köplagen

Den sista alternativa befrielsegrunden som ska gås igenom här är kontrollansvarsregeln i 27 § köplagen. I 27 § 2 och 3 st. KöpL regleras det som brukar kallas för kontrollansvaret när det gäller ersättning för skadestånd vid säljarens dröjsmål. Bestämmelsen överensstämmer delvis med rekvisiten för force majeure och motsvaras av artikel 79 CISG. I 27 § stadgas att köparen har rätt till ersättning för den direkta skada han lider genom säljarens dröjsmål om inte säljaren visar att dröjsmålet berodde på ett hinder utanför hans kontroll. Bedömningen huruvida kontroll har förelegat bör enligt lagkommentaren utgå från att säljaren haft möjlighet att förebygga eller begränsa skadan inom ramen för sin normalt bedrivna verksamhet.¹⁴⁹ Vidare upprätthålls i paragrafen den allmänna principen att ett prestationshinder inte bör kunna medföra ansvarsbefrielse om parten som åberopat hindret förutsåg eller kunnat förutse hindret vid avtalets ingående. Oförutsebarhetsrekvisitetet i 27 § innebär att trots att hindret i sig är utanför säljarens kontroll, blir parten skadeståndsskyldig om denne skäligen kunde ha räknat med att hindret skulle ha uppstått.¹⁵⁰ Som uttryck för den sammanlagda betydelsen av 27 § första och andra stycket används ofta benämningen ”dubbel force majeure”.¹⁵¹ Kontrollansvarsregeln brukar nämligen uppfattas som närmast ett strikt ansvar, med undantag för force majeure.¹⁵² Det är alltså en regel som inte är särskilt förmånlig för säljaren.

Ordalydelsen ”utanför hans kontroll” svarar inte på frågan huruvida bedömningen ska bygga på en värdering av vad som vore möjligt att kontrollera i det enskilda fallet eller om det bara är i vissa typsituationer som

¹⁴⁴ Se Adlercreutz, Gorton & Lindell-Frantz (2016) s. 310.

¹⁴⁵ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 250.

¹⁴⁶ Se Prop. 1975/76:81 s. 128.

¹⁴⁷ Se Grönfors & Dotewall, Avtalslagen (2018-09-11, version 5A, Juno) 36 § under 17.

¹⁴⁸ Se NJA 1996 s. 410.

¹⁴⁹ Se Ramberg & Herre, Köplagen (2021-09-10, version 3A, Juno) 27 § under 7.7.3.

¹⁵⁰ Se Runesson (1996) s. 256 ff.

¹⁵¹ Se Ramberg & Herre, Köplagen (2021-09-10, version 3A, Juno) 27 § under 7.7.1.

¹⁵² Se Ramberg & Herre, Köplagen (2021-09-10, version 3A, Juno) 27 § under 7.7.1.

ansvarsbefrielse ska uppnås. I föregångaren till 27 § (24 § i 1905 års lag) angavs vissa händelser av s.k. force majeure-karaktär,¹⁵³ men motsvarande återfinns inte i 27 §. Av förarbetena framgår i stället att ”endast vissa typer av hinder” kan åberopas med framgång av säljaren i syfte att undgå skadeståndsskyldighet.¹⁵⁴ Gemensamt för dessa typer av händelser, så som eldsvåda, explosion och strejk, är det ska vara händelser som kan drabba var och en och som inte är kontrollerbara enskilt inom ramen för den verksamhet som bedrivs. Det ska, precis som kärnan i begreppet force majeure, röra sig om en ”utifrån kommande händelse av allmänt omfattande verkan”.¹⁵⁵

2.6 Avtalstolkning

2.6.1 Inledning

Slutligen kommer utgångspunkterna för avtalstolkning i svensk rätt att kortfattat behandlas. Tolkning av kommersiella avtal är ett viktigt område¹⁵⁶ och av relevans för denna uppsats eftersom kommersiell avtalsrätt utgör föremål för studie. Även avtalstolkning i relation till friskrivningsklausuler och standardavtal kommer att redogöras för i korthet.

2.6.2 Avtalstolkning i allmänhet

Det är långt ifrån alltid som avtal är tydliga och klara gällande alla frågor som kan aktualiseras mellan parterna. Det är inte möjligt att förutse alla problem som kan uppkomma inom ramen för ett avtalsförhållande. Särskilt i mer omfattande kommersiella avtal försöker emellertid parterna inte sällan att förutse och reglera alla svar på uppkomliga problem, genom att i ett skriftligt avtal, i enlighet med den angloamerikanska rättstraditionens anda, utforma avtalet med denna målsättning. Detta till skillnad från hur avtalen ofta tidigare skrevs enligt ”the Scandinavian way”, då ett avsevärt kortare avtal utformades som sedermera förutsattes kompletteras av utfyllande regler.¹⁵⁷

En väsentlig fråga att reglera i kommersiella avtal är hur risken ska fördelas mellan parterna. Är parterna i en process inte överens exempelvis om vem som bär risken för en viss händelse innebär det att avtalet måste tolkas.¹⁵⁸ Centralt när det gäller avtalstolkning är distinktionen mellan tolkning och utfyllning – tolkning avser det enskilda avtalet medan utfyllning främst är regeltillämpning i frågor som avtalet inte berör.¹⁵⁹ Traditionell tolkning

¹⁵³ Se Ramberg & Herre, Köplagen (2021-09-10, version 3A, Juno) 27 § under 7.7.3.

¹⁵⁴ Se Prop. 1988/89:76 s. 109.

¹⁵⁵ Se Ramberg & Herre, Köplagen (2021-09-10, version 3A, Juno) 27 § under 7.7.3.

¹⁵⁶ Se Brunner (2009) s. 29.

¹⁵⁷ Se Lehrberg (2020) s. 28.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Se Lehrberg (2020) s. 25.

innebär alltså att domstolen fastställer avtalsinnehållet medan sådan komplettering som, utöver själva rättshandlingens innehåll, kan behövas är det som kallas utfyllning.¹⁶⁰

För svenskt vidkommande ska den gemensamma partsavsikten utgöra utgångspunkt för avtalstolkning. Med partsavsikten avses vad parterna gemensamt åsyftat vid tidpunkten för avtalslutet.¹⁶¹ Att utröna denna avsikt är således den primära uppgiften vid avtalstolkning. Ett viktigt uttryck för den gemensamma partsavsikten kan vara hur parterna tidigare handlat i motsvarande avtalsförhållanden emellan sig.¹⁶² Skulle en force majeure-klausul inte vara preciserad exempelvis avseende definitionen av force majeure eller rättsföljden därav, kommer stöd hämtas från handelsbruk eller branschpraxis. Går det inte att finna vägledning där brukar avtalsinnehållet fastställas enligt dispositiv rätt.¹⁶³ Ofta går det inte att få fram någon gemensam partsavsikt vid avtalets ingående, det är enligt Bernitz normalfallet när det gäller tolkning av standardavtal.¹⁶⁴ Om det inte går att finna en gemensam partsavsikt ser man till något som kallas för objektiverad tolkning, det vill säga då tolkningen ska bygga på objektiva grunder.¹⁶⁵

2.6.3 Kort om avtalstolkning och friskrivningsklausuler

Force majeure-klausuler, som är står i fokus i denna uppsats, utgör en typ av friskrivningsklausuler, eftersom man genom klausulen väljer bort dispositiv rätt som annars hade kunnat tillämpas på avtalet.¹⁶⁶ När det gäller friskrivningsklausuler är det en utgångspunkt i svensk rätt att sådana i regel tolkas snävt för att skydda den part som klausulen görs gällande mot.¹⁶⁷ Den yttersta gränsen för friskrivningsklausuler är 36 § AvtL som, som framgått ovan, kan åsidosätta friskrivningsklausuler såsom oskäligen.¹⁶⁸ Ofta präglas tillämpningen av force majeure av restriktivitet när det kommer till bedömningen av vilka händelser som kan ha befriande verkan, och av detta skäl innehåller force majeure-klausuler generellt sett en närmare bestämning av vilka händelser som utgör force majeure. Denna uppräkningsgång går i regel längre än vad som följer av läran om force majeure.¹⁶⁹ Lundmark framhåller att det inte finns någon anledning att anta annat än att force majeure-klausuler, oavsett om man benämner det som force majeure-klausuler eller inte, tolkas snävt eftersom de inskränker ansvaret jämfört med exempelvis

¹⁶⁰ Se Lehrberg (2020) s. 29.

¹⁶¹ Se Bernitz (2018) s. 89.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 246.

¹⁶⁴ Se Bernitz (2018) s. 92.

¹⁶⁵ Jfr. NJA 2014 s. 960 p. 20 och 21.

¹⁶⁶ Jfr. exempelvis avsnitt 2.5.

¹⁶⁷ Se Adlercreutz & Gorton (2010) s. 116.

¹⁶⁸ Se Samuelsson (2011) s. 163.

¹⁶⁹ Se Lundmark (1996) s. 177.

köplagens kontrollansvars-regler. Detta i likhet med hur friskrivningsklausuler tolkas i allmänhet.¹⁷⁰ Lundmark konstaterar vidare att giltigheten av force majeure-klausuler i kommersiella förhållanden är svårbedömd i avsaknad av rättspraxis. Han framhåller dock att sannolikheten för att klausulen inte ska stå sig torde öka med graden av avvikelse från kontrollansvaret i KöpL.¹⁷¹ Lundmark skriver även att klausuler som exempelvis ger säljaren onormalt lång tid för fullgörande eller avhjälpande klart ligger i farozonen för att bli åsidosatt med hänvisning till 36 § AvtL, medan villkor som snarare marginellt förändrar ansvaret löper en mycket liten risk.¹⁷²

2.6.4 Kort om avtalstolkning och standardavtal

Begreppet standardavtal, som utgör fokus för studie i uppsatsens fjärde kapitel, definieras inte lag men när man talar om standardavtal avses i regel att samma avtalstext kan användas flera gånger i olika avtal och/eller mellan olika avtalsparter.¹⁷³ Genom användandet av standardavtal kan parter rationalisera formerna för avtalets ingående. Även ett enskilt avtalsvillkor kan vara standardiserat, exempelvis en force majeure-klausul.¹⁷⁴ Standardavtal kan upprättas på enskilt initiativ av parterna eller av organisationer som företräder ett partsintresse inom vissa branscher. Exempelvis är NL 17 som är ett standardavtal som används på köpeavtal avseende mekaniska produkter, och som upprättats av branschorganisationer på säljarsidan. Branschorganisationer kan också utarbeta standardvillkor och rekommendera medlemsföretagen att använda dessa. I de fall ett standardavtal utformas av organisationer som representerar alla tilltänkta parter kallas det avtalet för ”agreed document”. Ett exempel på ett agreed document är AB 04, som utformats av representanter för både beställar- och entreprenörssidan.¹⁷⁵ I ”agreed documents” går det normalt sett utgå från att parternas motstående intressen är balanserade.¹⁷⁶

En särskild situation uppkommer om båda parter hänvisar till sina respektive standardvillkor, och dessa inte överensstämmer. En sådan situation kallas ofta för ”the battle of forms” eller ”kolliderade standardavtal”.¹⁷⁷ Om det då uppkommer en tvist, sedan avtalet börjat fullgöras, och respektive part utgår från att dennes egna standardvillkor är det som ska gälla, finns särskilda regler.¹⁷⁸ Lehrberg redogör för fyra tänkbara lösningar på en sådan

¹⁷⁰ Se Lundmark (1996) s. 178–179.

¹⁷¹ Se Lundmark (1996) s. 179.

¹⁷² Se Lundmark (1996) s. 179 m.h.t. Prop. 1975/76:81 s. 118.

¹⁷³ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 171.

¹⁷⁴ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 172.

¹⁷⁵ Se Ramberg & Ramberg (2022). s. 174.

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Se Lehrberg (2020) s. 109.

¹⁷⁸ Ibid.

situation. Den första är ”The last shot” vinner. Då betraktas varje parts standardavtalsvillkor som ett paket och den som sist oemotsagd har hänvisat till sina villkor eller bifogat dem vinner eftersom motparten inte har reklamerat. Den andra lösningen är ”The first shot” vinner. Då uppfattas standardvillkoren fortfarande som ett paket men den som inte klart reklamerar mot en hänvisning till ett standardavtal i ett anbud får skylla sig själv. Den tredje lösningen är ”The performande rule” som säger att den part som fullgör sin prestation eller godtar medkontrahentens prestation och inte protesterar mot den blir bunden av standardvillkoren. Den fjärde och sista lösningen är ”klausulupplösning”, som innebär att villkor som överensstämmer i båda parternas standardvillkor tillämpas.¹⁷⁹

2.7 Delanalys

2.7.1 Inledning

Den första frågeställningen i denna uppsats lyder: vad är innebörden av begreppet force majeure? För att summera vad som framkommit i kapitlet kan konstateras att force majeure innebär att det ska röra sig om en händelse av övermäktig kraft som hindrar en part från att fullgöra sin del av ett avtal. Det ska vara fråga om en bildligt talat ”act of God”, eller en händelse som orsakats av en ”högre hand”. I vissa länder finns en definition eller exemplifiering i lag på vad det är som utgör force majeure, det återfinns dock inte i svensk rätt.

Som också framgått infogas emellertid inte sällan, i större kommersiella avtal, en force majeure-klausul i syfte att reglera parternas mellanhavanden avseende den här typen av händelser. En force majeure-klausul kallas ofta för en boilerplate-klausul, alltså en klausul som nästan alltid finns med i slutet av ett avtal och som inte nödvändigtvis har någon koppling till resterande delen av avtalet, det är därtill en form av friskrivningsklausul som i regel tolkas restriktivt. En force majeure-klausul består i regel av fyra rekvisit som alla ska vara uppfyllda för att ansvarsbefrielse ska inträda, inklusive en uppräknning av exempel på händelser som utgör force majeure, följt av en mer allmän formulering (likt ”andra händelser utom parts kontroll”), tänkt att fånga upp liknande händelser. Det ska röra sig om ett hinder; som parten inte skäligen ska kunna ha förväntats ha räknat med vid tiden för avtalsslut; hindret ska ha varit utanför gäldenärens typiska kontrollsfär; det ska finnas kausalitet mellan den uteblivna prestationen och hindret samt att hindret och dess konsekvenser inte skäligen ska ha kunnat undvikas eller övervinnas. Exempel på den typen av klausuler finns bland annat i internationella principalsamlingar. I dessa exemplifieras inte vilka befrielsegrunder som utgör force majeure, utan det lämnas enligt kommentarerna upp till parterna att

¹⁷⁹ Se Lehrberg (2020) s. 111.

avgöra. Däremot följer modellklausulerna de kumulativa rekvisiten som redogjorts för ovan. Även om det inte finns någon legaldefinition eller vägledande praxis som förtäljer vilka händelser som utgör force majeure går det således rimligtvis, och mot bakgrund av ovanstående, att hänföra sig till att om det inträffade uppfyller samtliga av de fyra centrala rekvisiten, utgör det en force majeure-händelse (som Brunner uttrycker det, ”i ett nötskal”).

För att i bredare ordalag rekapitulera vad som uppenbarats i kapitlet kan följande tre övergripande reflektioner göras:

1. Det saknas visserligen legaldefinition av befrielsegrunden force majeure i svensk rätt, men det finns en hel del vägledning för hur begreppet ska förstås och för hur force majeure-klausuler bäst bör utformas (”Vägledning i brist på legaldefinition”),
2. För att eftersträva förutsebarhet bör parterna vara tydliga när de utformar klausuler som friskriver endera parten från ansvar vid kontraktsbrott. En otydlig eller ofullständig force majeure-klausul kan komma att tolkas i enlighet med dispositiv rätt vilket parterna de facto valt bort genom att införa force majeure-klausulen (”Vikten av en tydligt utformad klausul”),
3. Avtalsstolkning är av central betydelse vid tillämpning av den här typen av klausuler, avtalens innebörd eller rättsverkningar är inte alltid självklara (”Betydelsen av avtalsstolkning”).

Nämnda tre reflektioner redogörs för med utförligt i det följande.

2.7.2 Vägledning i brist på legaldefinition

När det gäller den första reflektionen är, som också framgår ovan, utgångspunkten att det saknas legaldefinition av begreppet force majeure i svensk rätt. För svenskt vidkommande torde det närmaste man kommer en lagreglering av begreppet vara 27 § KöpL, som gäller köpeavtal men som kan komma att få analog tillämpning på andra avtalstyper som ryms inom ramen för i förmögenhetsrätten. Efter att ha studerat de förutsättningar som ligger till grund för uppsatsen framgår att det trots avsaknad av klargörande legaldefinition finns en hel del vägledning som kan hjälpa en att förstå innebörden av begreppet. Som påvisats ovan finns det vissa rekvisit som enligt doktrin med fördel bör tas i beaktning av parterna vid avtalsförhandlingar och vid utformandet av force majeure-klausuler. Grundtanken är att gäldenären, om dessa rekvisit är uppfyllda, som utgångspunkt kan åberopa force majeure i ansvarsbefriande syfte och att motparten därmed inte kan kräva fullgörelse eller skadestånd av densamma. När det sedan gäller force majeure-klausulen som sådan återfinns också vägledning i doktrin för vad som bör beaktas vid dess utformning. Ramberg och Ramberg ställer i likhet med

Brunner upp vissa aspekter för parterna att ta ställning till för att en force majeure-klausul ska få önskad effekt. De framhåller att det krävs en precisering vad som menas med force majeure, men också att det är viktigt att rättsföljden av force majeure (tidsförlänging, skadestånd, etcetera) tydliggörs för ett framgångsrikt åberopande av ansvarsbefrielse med stöd i klausulen. Därutöver noteras att force majeure-klausuler brukar innehålla en underrättelseplikt för den part som vill åberopa force majeure samt för vilken rättsföljd som kan aktualiseras om underrättelseplikten försummas.

Vägledning vid utformandet av force majeure-klausuler återfinns också i de internationella principalsamlingar som utarbetats i syfte att harmonisera avtalsrätten internationellt och som innehåller modellklausuler för befrielsegrunden force majeure. I såväl UPICC som i PECL redogörs för innebörden av begreppet force majeure utifrån grundpelarna som redogjorts för ovan. Principalsamlingarnas klausuler för force majeure är i stort sett identiska, båda innehåller de centrala kumulativa rekvisiten.¹⁸⁰ Det första är oförutsebarhetsrekvisitet, och av UPICC framgår att hindret ”inte rimligen kunde ha förutsetts” medan det i PECL står att part ”inte skäligen kunde ha förväntats”. Som också framgått tenderar nämnda ordalydelser att användas synonymt som uttryck för oförutsebarhetsrekvisitet. I förhållande till hinder- och kontrollrekvisitet är ordalydelsen att det ska röra sig om ett ”hinder utanför partens kontroll” i båda principalsamlingarna. I förhållande till det tredje rekvisitet, att det ska föreligga ett samband mellan det åberopade hindret och den uteblivna prestationen, står i UPICC att ”non performance” ”berodde på ett hinder”. I PECL går att utläsa att ”om part bevisar att det beror på ett hinder (...)”. Slutligen, avseende det sista rekvisitet ”att hindret eller dess konsekvenser inte skäligen kunde undvikas eller övervinnas” framgår av både UNIDROIT och PECL att part inte ska ha kunnat ”undvika eller övervinna hindret eller dess konsekvenser”. Till skillnad från kontrollansvaret i KöpL tillerkänns part inte bara rätt till befrielse från skadestånd utan även rätt till ”non-performance” under tiden som hindret består. Samlingarna är snarlika och konstituerar alltså en likartad syn på force majeure-klausulens utformning, även om PECL inte använder samma begreppsbildning som UPICC och uttryckligen benämner klausulen force majeure. Det finns således, oavsett om parterna väljer att utgå från redan upprättade force majeureklausuler, exempelvis i principalsamlingar (eller som nedan,¹⁸¹ utifrån standardavtal), eller om de själva utformar individuella klausuler, en hel del anvisningar att tillgå.

2.7.3 Vikten av en tydligt utformad klausul

Det andra mönstret som uppenbaras i studerandet av begreppet force majeure är vikten av att parterna är uppmärksamma på otydligheter vid utformandet av force majeure-klausulen. Som Ramberg och Ramberg konstaterar

¹⁸⁰ Se avsnitt 2.3.2.

¹⁸¹ Se kapitel 4.

blir det viktigt särskilt eftersom en oklart formulerad force majeure-klausul, om inte vägledning går att finna i branschpraxis eller handelsbruk, kan komma att genom tolkas i enlighet med dispositiv rätt. De nämner exempelvis kontrollansvaret i 27 § KöpL, som förskriver att endast vissa hinder med framgång kan ha ansvarsbefriande verkan. 27 § KöpL gäller visserligen köpeavtal, men kan som framgått ovan möjligen ha analog tillämpning även vid andra typer av avtal. I övrigt redogörs för ovan hur 36 § AvtL kan komma att aktualiseras, även om bestämmelsen har tillämpats restriktivt i förhållande till kommersiella avtalsförhållanden har den senare tidens rättsutveckling möjligen inneburit en öppning för ett bredare tillämpningsområde. Även förutsättningsläran torde ha en begränsad tillämplighet i förhållande till den här typen av frågor eftersom den till synes snarare används som vägledning i tillämpandet av 36 § AvtL än som självständig rättsregel idag.

Oavsett om handelsbruk, branschpraxis eller dispositiv rätt skulle kunna aktualiseras i brist på tillämplig klausul, skulle det innebära att förutsebarheten för parterna inte tillfredsställs. Detta med tanke på att parterna genom valet att föra in en force majeure-klausul över huvud taget valt att själva reglera frågan och friskriva sig från den dispositiva rätten vilket tyder på att de rimligtvis inte har någon intention av att använda sig av något annat än ordalydelsen i avtalet. Det förefaller vara naturligt att parterna i utformandet av sitt avtal vill eftersträva förutsebarhet. För att inte riskera att förutsebarheten går förlorad tydliggörs således vikten av att force majeure-klausulen formulering är väl övervägd eftersom handelsbruk, branschpraxis eller tillämpandet av dispositiv rätt inte skulle överensstämma med en sådan strävan.

2.7.4 Betydelsen av avtalstolkning

En tredje och sista omständighet som tydliggörs ha betydelse i sammanhanget är att avtalstolkning spelar en central roll när det gäller force majeure-klausuler. Eftersom en force majeure-klausul i praktiken innebär att en part friskriver sig från dispositiv rätt ska som framgått ovan sådana klausuler som utgångspunkt tolkas restriktivt. Är ordalydelsen för bred riskerar klausulen att behöva jämkas i enlighet med 36 § AvtL, är den för snäv finns risken att den inte täcker in situationen som aktualiserats. En annan relevant fråga i förhållande till avtalstolkning är hur begreppen i den uppräknade befrielsegrunder som förespråkas att ha med i force majeure-klausuler ska tolkas. Ofta friskriver en force majeure-klausul gäldenären vid exempelvis ”krig, epidemi eller extrem naturhändelse”. Kanske har en själv en konnotation av vad begreppen avser men om det uppstår en tveksam situation krävs tolkning av begreppen. Vad som utgör ett ”krig”, huruvida covid 19-pandemin ryms under begreppet ”epidemi” och var gränsen går för om något är en ”extrem naturhändelse” blir således relevanta frågor att ta ställning till. Skulle det inträffade inte passa in under de uppräknade befrielsegrunderna måste förstås utifrån den generella friskrivningen ”andra händelser

utom kontroll”. Därför blir avtalstolkning centralt och det blir upp till domstolen att tolka med utgångspunkt i den gemensamma partsviljan. En klausul som kanske tidigare slentrianmässigt lades in som en boilerplate-klausul i slutet av ett avtal aktualiserar alltså trots allt en hel del avväganden som parterna behöver ta ställning till. Därutöver är särskild situation där det tydliggörs att avtalstolkning aktualiseras om det föreligger ”battle of forms”, det vill säga då båda parter hänvisar till sina respektive standardvillkor och dessa inte överensstämmer – en situation som inte helt sällan verkar inträffa. I dessa fall finns som framgått formaliserade regler för hur situationen ska hanteras.

2.7.5 Sammanfattning

Det torde mot bakgrund av ovanstående inte vara helt enkelt att på ett kortfattat sätt sammanfatta innebörden av begreppet force majeure. Om det emellertid rör sig om ett 1) Vid avtalsslutet oförutsebart 2) ... hinder, utanför gäldenärens kontroll som 3) ... orsakar att prestation inte kan ske och som 4) ... inte skäligen kunnat övervinnas eller undvikas, så bör man som utgångspunkt kunna säga att innebörden av begreppet force majeure fångas in. Därtill kan konstateras att det finns en hel del vägledning för förståelsen av begreppet force majeure, där vikten av en tydligt utformad klausul framhålls och betydelsen av avtalstolkning tydliggörs.

Efter att ha redogjort för teoretiska utgångspunkter för innebörden av begreppet force majeure, och därmed besvarat uppsatsens första frågeställning, kommer i följande kapitel lojalitetsprincipens ställning i svensk rätt att behandlas. Kapitlet utgör ett led i besvarandet av uppsatsens fjärde frågeställning: avspeglas de idéer om lojalitet och ”relational contracting” som presenteras i uppsatsen i fråga om force majeure i den juridiska praktiken och, i så fall, på vilket sätt?

3 Lojalitetsprincipen

3.1 Inledning

Uppsatsens fjärde frågeställning rör huruvida de idéer om lojalitet och ”relational contracting” som redogörs för i uppsatsen avspeglas i den juridiska praktiken när det kommer till force majeure och, i så fall, på vilket sätt. I inlednings- och bakgrundsavsnittet¹⁸² redogjordes för två artiklar på detta tema. I båda artiklarna urskiljs vissa tendenser till följd av covid 19-pandemin som utgår från just lojalitet och ”relational contracting”. Särskilt noteras tanken om att parterna, snarare än att se varandra som motparter när det kommer till händelser av force majeure, ibland med fördel kan betrakta varandra som samarbetspartners. Mot bakgrund av den utgångspunkten redogörs i detta kapitel, som ett led i att besvara uppsatsens fjärde frågeställning, för lojalitetsprincipens ställning i svensk rätt. Den fjärde frågeställningen besvaras emellertid i uppsatsens sjätte och sista kapitel ”avslutande diskussion och slutsats”.

Lojalitetsprincipen och lojalitetsplikten används ofta synonymt och kommer göra så även i denna uppsats. Båda begreppen innebär en tanke om att avtalet inte enbart innebär att parten ska tillvarata sina egna intressen utan också vara lojal mot motparten.¹⁸³ Avseende innebörden av begreppen väljer jag främst att använda mig av begreppet *lojalitetsprincipen*, och fokuserar på lojalitet som avtalsrättslig term i en vidare betydelse¹⁸⁴.

I kapitlet ges först en historisk tillbakablick om lojalitetsprincipen, därefter redogörs för dess betydelse idag. Slutligen redovisas för HD:s senare rättspraxis som rör lojalitetsfrågor för att därefter sammanfatta vad som framkommit i kapitlet. Eftersom den frågeställning som detta kapitel hänför sig till besvaras i den avslutande diskussionen förs ingen delanalys i kapitlet.

3.2 Historisk tillbakablick

Historiskt sett anses tanken om att motparter bör visa varandra lojalitet kunna härledas tillbaka till den klassiska romerska rätten och den kanoniska rättens bearbetning av densamma.¹⁸⁵ Mer specifikt talas om det romerska begreppet bona fides, som har religiöst ursprung och grundas i att gudinnan Fides skyddade löftestrohet, mellanmänskligt förtroende och de svaga. Både den tyska och franska rättens obligationsrättsliga lojalitetsregler hämtar sitt ursprung från detta begrepp.¹⁸⁶ Det är emellertid svårt att bilda sig en

¹⁸² Se avsnitt 1.1.

¹⁸³ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 40.

¹⁸⁴ Se avsnitt 1.3.1 för ett resonemang kring begreppet ”princip”.

¹⁸⁵ Se Munukka (2007) s. 17.

¹⁸⁶ Se Munukka (2007) Kapitel 2.

uppfattning om lojalitetspliktens konkreta innehåll. Principen har trots att den anses härstamma från romersk rätt inte utformats på samma sätt i respektive land.¹⁸⁷

För svensk avtalsrätts vidkommande var lojalitetsprincipens ställning fram till 1900-talet svag och liberala principer som betonade partsautonomin präglade avtalsrätten.¹⁸⁸ Inflytelserika jurister, såsom Knut Rodhe och Hjalmar Karlgren, ställde sig exempelvis kritiska till skyldigheter som inte direkt framkom av det givna avtalet.¹⁸⁹ Munukka¹⁹⁰ menar att detta kan ha påverkat det faktum att det inte utformades någon lagregel om lojalitet i kommersiella avtal.¹⁹¹ I mitten av 1900-talet började ett kritiskt förhållningssätt till den tidigare inställningen att intas och många fann att begreppen ”plikt” och ”rättighet” borde omfatta mer än att bara verka som pedagogiskt rättsmedel.¹⁹² I Hellners bidrag till köplagsutredningen under 1970-talet¹⁹³ framhöll han vikten av att visa lojalitet vid avtalstolkning, något som förstods som en underliggande lojalitetsplikt i avtalsförhållanden.¹⁹⁴ Många talar om detta som då lojalitetsprincipen började få fäste.¹⁹⁵

3.3 Lojalitetsprincipen idag

Numera är lojalitetsprincipen vedertagen på flera områden i svensk rätt.¹⁹⁶ Särskilt i rättspraxis har lojalitetsplikten förekommit i flera avgöranden under de senare åren.¹⁹⁷ Lojalitetsplikten har även varit föremål för flera avhandlingar.¹⁹⁸ Här vid Lunds universitet lade Sacharias Votinius fram sin avhandling år 2004 där han talar om lojalitetspliktens givna existens i svensk rätt. Votinius talar om att en aristoteliskt orienterad syn på lojalitet som kontraktsrättslig princip och tanken om ”avtalet som vänskap” kan användas som vägledning för tolkning av begreppet lojalitetsplikt.¹⁹⁹ Han skriver vidare att det finns ett flertal preciserade lojalitetsplikter i svensk rätt, angivna såväl i lag som i civilrättsliga grundsatser som utvecklats i praxis.²⁰⁰ Vidare konstaterar Votinius att kontraktsrättsliga plikter, utifrån idealet om en engagerad inställning till relationer, till en del kan identifieras

¹⁸⁷ Se Munukka (2007) s. 52.

¹⁸⁸ Se Munukka (2007) s. 53.

¹⁸⁹ Se Munukka (2007) s. 55 ff.

¹⁹⁰ Se mer under avsnitt 3.3.

¹⁹¹ Se Munukka (2007) s. 55 f.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Se SOU 1976:66.

¹⁹⁴ Se Holm (2004) s. 85.

¹⁹⁵ Se Munukka (2007) s. 59.

¹⁹⁶ Se till exempel 5 § lagen om handelsagentur, 4 § kommissionslagen, 4 § konsumentköplagen.

¹⁹⁷ Se avsnitt 3.4.

¹⁹⁸ Se exempelvis Hultmark (1993), Holm (2004), Votinius (2004) och Munukka (2007).

¹⁹⁹ Se Votinius (2004) s. 253.

²⁰⁰ Se Votinius (2004) s. 255.

som krav på kontraktsparter att sätta sig in i den andras situation.²⁰¹ Votinius talar om tre plikter som utvecklats med utgångspunkt i lojalitetsprincipen: skyldigheten att sätta sig in i den andres situation, skyldigheten att lämna information och upplysningar och skyldigheten att agera aktsamt i vissa lägen.²⁰² Därtill skrev Jori Munukka år 2007 en avhandling om kontraktuell lojalitetsplikt, i vilken han förutspådde att lojalitetsprincipen skulle få ökad relevans framöver.²⁰³ Munukka talar vidare om att utvecklingen av lojalitetspliktens ställning ”inneburit att tidigare dolusbaserade regler om hederlighet i högre grad kompletteras av culpabaserade regler om rimlig omtänksamhet om motparten”.²⁰⁴ Han skriver vidare att grundtanken med lojalitetsprincipen kan sägas vara att en part inte enbart ska tillvarata sina egna intressen, utan också vara lojal och iaktta motpartens.²⁰⁵

Lojalitetsplikten så som den ser ut idag kan alltså definieras som en skyldighet att tillvarata motpartens intressen vid sidan av sina egna i ett avtalsförhållande.²⁰⁶ Parterna ska hjälpa varandra för att få ut så mycket som möjligt av avtalet och begreppet lojalitet anses bidra till att motverka en felaktig föreställning om att avtalsparter endast behöver beakta sina egna intressen.²⁰⁷ I Ramberg och Rambergs redogörelse för innebörden av lojalitetsprincipen konstaterar de att många avtal förutsätter en lojal samverkan mellan avtalsparter under avtalstiden och att parterna, för att möjliggöra och underlätta en riktig avtalsuppfyllelse, har lojalitetsförpliktelser mot varandra.²⁰⁸ För att illustrera vad lojalitetsplikten innebär ställer Ramberg och Ramberg upp två alternativa sätt att betrakta ett avtal. Antingen ser man avtalet som en paj där ju mer den ena parten får av pagen desto mindre får den andra. Alternativet som de ställer upp är att se avtalet som en lyckotrappa där parterna genom att sluta avtalet hamnar högre upp på lyckotrappan, avtalet gynnar båda parter. Betraktas avtalet som det sistnämnda är det enligt Ramberg och Ramberg mer logiskt att resonera i lojalitets-termer.²⁰⁹

Lojalitetsförpliktelser kan också kan utläsas ur generella bestämmelser om ”good faith”. Hur begreppet good faith förhåller sig till lojalitetsplikten är emellertid inte helt klart eftersom regelverken endast begränsat konkretiserar principens innehåll.²¹⁰ Uppkomsten av begreppet good faith i engelsk rätt är enligt Munukka oklart men torde vara mer omfattande än det svenska lojalitetsbegreppet.²¹¹ I exempelvis UNIDROIT principles återfinns

²⁰¹ Se Votinius (2004) s. 256.

²⁰² Se Votinius (2004) s. 256.

²⁰³ Se Munukka (2007).

²⁰⁴ Se Munukka, SvJT (2010) s. 837 f.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 42.

²⁰⁷ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 40.

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 41.

²¹⁰ Se Munukka (2007) s. 131.

²¹¹ Se Munukka (2007) s. 33.

generella bestämmelser om good faith i art. 1.7(1) och även PECL återger liknande bestämmelser i 1:201.

3.4 Senare rättspraxis

I sammanhanget kan även i korthet redogöras för den praxis som Högsta domstolen under de senare åren har utvecklat i förhållande till lojalitetsplikten. Som framgått har HD tidigare intagit en återhållsam inställning när det gäller hänvisningar till lojalitet i domskälen. Idén om att det existerar en lojalitetsplikt har emellertid blivit mer aktuell de senare åren och HD:s referenser till lojalitet har ökat.²¹² Två avgöranden som fått särskild bäring avseende detta är NJA 2017 s. 203, ”Kravmjölken” och NJA 2021 s. 943 ”Omsättningsmålet”.

I det förstnämnda avgörandet, ”Kravmjölken”²¹³, aktualiserades frågan om lojalitet i förhållande till en utebliven reklamation. Köparen hade hävt avtalet på felaktiga grunder och säljaren fortsatte leverera till ett lägre pris än vad som var avtalat mellan parterna. Först över tio år senare ville säljaren ha kompensation för mellanskillnaden. HD uttalade: ”Många avtal, särskilt sådana som gäller under längre tid och som rymmer ömsesidiga rättigheter och skyldigheter, förutsätter en lojal samverkan mellan parterna under avtalstiden. I det ligger bland annat att parterna har en skyldighet att lämna varandra upplysningar eller klargöra sina uppfattningar i olika avseenden. Det gäller även i situationer då den ena parten gör sig skyldig till avtalsbrott”. HD konstaterar alltså i målet att lojalitetsplikten innebär att parterna har en ömsesidig upplysningsplikt. Att förhålla sig passiv under tio år utan att meddela motparten om anspråket var alltså inte i enlighet med erfordrade lojalitetsförpliktelser, enligt HD.

I det andra målet, ”Omsättningsmålet”²¹⁴, hade parterna skrivit en klausul i ett aktieöverlåtelseavtal som föreskrev en skyldighet för köparna av bolaget att lösa säljaren från ett borgensåtagande när bolagets omsättning överstigit 10 miljoner kronor, räknat från avtalsdagen. Efter aktieöverlåtelsen krediterade emellertid köparna fordringar som bolaget hade på deras holdingbolag, och genomförde beställningar direkt från holdingbolagen. Omsättningen översteg aldrig beloppet som angavs i avtalet. Lite mer än ett år efter aktieöverlåtelsen försatte köparna bolaget i konkurs och överförde bolagets inkrång till sina holdingbolag. Frågan i HD rörde huruvida köparna hade haft en skyldighet att agera lojalt och göra sitt bästa för att bolaget skulle tjäna tillräckligt mycket för att uppnå omsättningen och därmed utlösa förpliktelserna att överta borgensåtagandet. Högsta domstolen slog fast att köparna var

²¹² Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 41. Se även tidigare avgöranden som exempelvis NJA 2002 s. 630 ”Restaurang Pelé”, NJA 2017 s. 203 ”Skogssällskapet” och NJA 2018 s. 171 ”Leksaksaffären i Vimmerby”.

²¹³ Se NJA 2017 s. 203.

²¹⁴ Se NJA 2021 s. 943.

skadeståndsskyldiga med ett belopp som motsvarande borgensåtagandet och fastslog att lojalitetsplikten kan innebära att avtalsparten har att ”efter bästa förmåga” verka för att uppnå ett visst avtalsvillkor.²¹⁵

Utifrån vad som framkom i det sistnämnda målet ställer Ramberg och Ramberg upp vissa kriterier för vilka omfattningen av lojalitetsplikten bland annat är beroende av:

- Parternas rimliga förväntningar,
- Part ska respektera motpartens intressen,
- Part ska avhålla sig från åtgärder som medför risk att motparten drabbas av skada, men kan agera ekonomiskt rationellt även om det medför skada för motparten,
- En kunskapsmässigt och ekonomiskt överlägsen part har större lojalitetsplikt.²¹⁶

”Omsättningsmålet”, väckte stor uppmärksamhet och har också varit föremål för viss kritik. Niklas Arvidsson kommenterar exempelvis HD:s dom i en artikel i Juridisk Tidskrift (JT) där han granskar domskälen och dess utformning.²¹⁷ Han går dock inte in på någon analys av domen utifrån diskussionen om lojalitetsprincipen.²¹⁸ Arvidsson instämmer i domstolens slutsats: köparna har en skyldighet att ersätta säljaren. Han är emellertid kritisk till hur domstolen utformat sina domskäl.²¹⁹ Arvidsson konstaterar exempelvis att domstolen inte uttalar sig om hur överträdelsen av lojalitetsplikten (avtalsbrottet) skulle ha orsakat att omsättningsmålet inte uppfylldes.²²⁰ Något annat som Arvidsson framhåller som besynnerligt är att HD:s dom innebär att säljaren fått en skadeståndsfordran mot köparna på grund av att köparna brutit mot avtalet. Fordran som säljaren har förlorat och skadeståndsfordran som säljaren har förvärvat från avtalsbrottet har emellertid samma gäldenär, nämligen köparna. Dessutom kommer båda fordringarna – den som säljaren har förlorat på grund av avtalsbrottet och den som säljaren har förvärvat på grund av avtalsbrottet - från samma avtal.²²¹ Arvidsson menar således att det finns anledning att kritisera domskälen, även om slutsatsen blir densamma. Han skriver slutligen att avtalsparter i viss mån bör ha skyldigheter att beakta varandras intressen trots att det inte följer av avtalet eller utfyllande regler. Ett viktigt skäl till det, enligt Arvidsson, är att kunna åstadkomma

²¹⁵ Se NJA 2021 s. 943 p. 15.

²¹⁶ Se Ramberg & Ramberg (2022) s. 43.

²¹⁷ Se Arvidsson, JT (2021).

²¹⁸ Se Arvidsson, JT (2021) s. 666.

²¹⁹ Se Arvidsson, JT (2021) s. 667.

²²⁰ Se Arvidsson, JT (2021) s. 671.

²²¹ Ibid.

materiell rättvisa. Han betonar dock vikten av att inte tillämpa lojalitetsplikten för lättvindigt, och att begränsa den till att gälla fall där en avtalsparts agerande avsevärt försämrar motpartens förmån av avtalet. Risken är annars att det skapas en osäkerhet, ogynnsam för parterna, om vilka skyldigheter som domstolar eller skiljenämnder kan tänkas ålägga dem.²²²

3.5 Sammanfattning

Uppsatsens fjärde frågeställning rör huruvida de idéer om lojalitet och ”relational contracting” som presenterats i uppsatsens avspeglas i fråga om force majeure i den juridiska praktiken och, i så fall, på vilket sätt. I inlednings- och bakgrundskapitlet²²³ redogjordes för två artiklar i vilka Flodgren och Ingvarson och Eickhoff menar sig ana tendenser mot en mer relationsinriktad inställning till force majeure, åtminstone under covid 19-pandemin. Artiklarna är dock publicerade 2021, då pandemin fortfarande pågick. Med det som utgångspunkt kan det vara intressant att undersöka om verksamma jurister inom kommersiell avtalsrätt uppfattar samma tendenser.

I detta kapitel har emellertid begreppet ”lojalitet” behandlats i allmänna termer, i syfte att bana väg för besvarandet av den fjärde frågeställningen och tillgodose uppsatsens underordnade syfte. Sammanfattningsvis går det alltså rent historiskt att konstatera att tankar om lojalitet fått mer och mer inflytande sedan skiftet på 1900-talet då svensk avtalsrätt gick från principer om partsautonomi och avtalsfrihet till att resonemang grundade i lojalitetsförpliktelser getts större utrymme. Tankar om lojalitet har alltså funnits sedan länge men har på senare år fått en större roll som allmän avtalsrättslig princip i svensk rätt. Detta har skett särskilt genom praxis – senast ”Omsättningsmålet” som antyder att parterna inte behöver ha avtalat om en lojalitetsförpliktelse för att den ska aktualiseras, men också genom doktrin – inte minst de många avhandlingar som behandlat lojalitet under de senaste 20 åren. Även om HD:s senare avgöranden torde befästa lojalitetsprincipen ställning i svensk rätt finns dock också kritiken, som Arvidsson tar upp i sin artikel, att det finns en risk att förutsebarheten går förlorad om HD för lättvindigt skulle applicera lojalitetsprincipen. I uppsatsens sjätte kapitel finns anledning att återkomma till vad som framkommit ovan, också i ljuset av den empiriska undersökningen.

I nästkommande kapitel redogörs för fyra standardavtal i syfte att besvara uppsatsens andra frågeställning: hur är force majeure reglerat i standardavtalsrätten?

²²² Se Arvidsson, JT (2021) s. 673.

²²³ Se avsnitt 1.1.

4 Force majeure i standardavtalsrätten

4.1 Inledning

I detta kapitel redogörs för hur force majeure regleras i standardavtalsrätten, mer konkret rör det sig om force majeure-klausulen i fyra i Sverige väl använda standardavtal. I kapitlets sista avsnitt förs en delanalys i vilken avtalens centrala delar rekapituleras för att besvara uppsatsens andra frågeställning: hur är force majeure reglerat i standardavtalsrätten?

Redogörelsen av standardavtalen är upplagd som att force majeure-klausulen redogörs för i sin helhet, följt av en sammanfattning av en eventuell klausul gällande underrättelseplikt och hävningsrätt. I anslutning till redogörelsen för respektive standardavtal kommer även en kommentar till klausulen att redovisas enligt urval. Värt att åter nämna²²⁴ är kommentarernas olika karaktär och omfattning, där två är upprättade som ett komplement till standardavtalet och två av utomstående rättsvetare. Det första standardavtalet som behandlas är AB 04.

4.2 AB 04

4.2.1 Inledning

Allmänna bestämmelser AB 04 är det mest använda standardavtalet för byggnads-, anläggnings-, och installationsentreprenader och är utformat av representanter för både beställar- och entreprenörsidan.²²⁵ Standardavtalet innehåller inte någon renodlad force majeure-klausul, i stället har man valt att reglera force majeure-liknande situationer i paragraferna avseende entreprenörens risk under kontraktstiden, förlängning- och uppsägning av avtalet. Av relevans- och utrymmesskäl²²⁶ kommer paragrafen som gäller förlängning av kontraktstiden att behandlas nedan. I 4 kap. 3 § regleras entreprenörens rätt till förlängning av kontraktstiden och i 4 kap. 4 § återfinns underrättelseskyldigheten.

4.2.2 Klausulen

4 kap. 3 §:

²²⁴ Se avsnitt 1.3.3.

²²⁵ Se avsnitt 1.3.3.

²²⁶ Se avsnitt 1.4.

Entreprenören har rätt till erforderlig förlängning av kontraktstiden om han hindras att färdigställa kontraktsarbetena inom kontraktstiden på grund av:

1. omständighet som beror på beställaren eller något förhållande på hans sida
2. myndighetsbeslut som medför allmän brist på hjälpmedel, material eller vara eller begränsning av arbetskraft
3. krig, försvarsberedskap, epidemi, strejk, blockad eller lock-out, dock inte strejk eller blockad till följd av att entreprenören eller någon av hans underentreprenörer inte fullgjort sina skyldigheter gentemot anställd
4. väderleks- eller vattenståndsförhållanden som är osedvanliga för byggnadsorten och inverkar särskilt ogynnsamt på arbetena
5. annat av entreprenören ej vållat förhållande, som entreprenören inte bort räkna med och vars menliga inverkan han inte rimligen kunnat undanröja.

Det framgår vidare av 4 kap. 4 § AB 04 att part utan dröjsmål ska underrätta den andra parten om förhållande som parten insett eller bort inse skulle medföra rubbning av tidsplan eller försening av entreprenaden. Underlåter parten att lämna motparten sådan underrättelse förlorar denne rätten att åberopa förhållandet, förutsatt att motparten inte insett eller bort inse detsamma och att förhållandet inverkar på tidsplanen.

4.2.3 En kommentar

I Samuelssons²²⁷ kommentar till AB 04 för han fram att punkterna 2–4 i 4 kap. 3 § är av force majeure-karaktär, de åsyftar utifrån kommande förhållanden som är utom partens kontroll och dessutom omöjliga att undvika med normal aktsamhet. Han framhåller emellertid, med hänvisning till Hagström,²²⁸ att force majeure såsom entreprenadrättsligt begrepp är mer vidsträckt än i kontraktsrätten i allmänhet. Detta innebär att det ges större möjligheter till tidsförlängning än vad som är brukligt vid andra avtalstyper.²²⁹ Vidare skriver Samuelsson, när det gäller punkten 5, att den är av uppsamlingskaraktär och konstaterar att det krävs att de fyra kumulativa rekvisiten är uppfyllda för att bestämmelsen ska aktualiseras. Samuelsson

²²⁷ Se Samuelsson (2022).

²²⁸ Se Samuelsson (2022) s. 206, Hagström hänvisar i sin tur hänvisar till Sandvik, se Hagström (1997) s. 37, Sandvik (1966) s. 286 och Sandvik (1977) s. 84.

²²⁹ Se Samuelsson (2022) s. 206.

skriver gällande 4 kap. 3 § att hinder som orsakas av omständigheterna i p. 2–5 berättigar entreprenören nödvändig förlängning av kontraktstiden, men att entreprenören svarar för de ökade kostnader som förseningen medför. Skulle p. 1 vara tillämplig kan emellertid beställaren därtill vara skyldig att ersätta entreprenörens merkostnader enligt 5 kap. 4 §.²³⁰ Slutligen skriver Samuelsson att vid bedömningen av vad som utgör erforderlig förlängning av kontraktstiden i det enskilda fallet ska, inom ramen för den allmänna lojalitetsplikt som finns mellan parterna, entreprenörens möjlighet att begränsa tidsförläningen beaktas genom en rationell användning av de resurser han avsatt för berörd del.²³¹

I förhållande till 4 kap. 4 § skriver Samuelsson att bestämmelsen inte är att uppfatta uteslutande som en regel om parts underrättelseskyldighet vid ett aktualiserande av förlängningsgrunderna i 4 kap. 3 §. Den ålägger även båda parterna en underrättelseskyldighet när det gäller tidplanerubbningar och förseningar.²³² Vidare konstaterar Samuelsson att preklusion avseende ett visst förhållande är rättsföljden om underrättelseplikten försummas, såvida det inte går att styrka att en fackman utifrån kända omständigheter borde ha insett dess inverkan på tidsplanen.²³³

4.3 NL 17

4.3.1 Inledning

Den andra force majeure-klausulen som studeras återfinns i standardavtalet NL 17. NL 17 reglerar leveranser av maskiner samt annan mekanisk, elektrisk och elektronisk utrustning mellan Danmark, Finland, Norge och Sverige. Det är framtaget av Teknikföretagen med cirka 4200 medlemsföretag från svensk industri, som är en bransch- och arbetsgivarorganisation som är en del av Svenskt Näringsliv.²³⁴ NL 17 har till skillnad från AB 04 en rubrik med tillhörande klausuler som specifikt behandlar befrielsegrunder (force majeure).

4.3.2 Klausulen

Befrielsegrunder (force majeure)

45. Följande omständigheter utgör befrielsegrunder om de medför att avtalets fullgörande hindras eller blir oskäligt betungande: arbetskonflikt och varje annan omständighet som

²³⁰ Se Samuelsson (2022) s. 206.

²³¹ Se Samuelsson (2022) s. 204

²³² Se Samuelsson (2022) s. 220.

²³³ Ibid.

²³⁴ Se Teknikföretagen (2023) 'NL 17'.

parterna inte kan råda över, såsom eldsvåda, naturkatastrofer och extrema naturhändelser, krig, mobilisering eller militärinkallelser av motsvarande omfattning, rekvisition, beslag, handels- och valutarestriktioner, uppror och upplopp, knapphet på transportmedel, allmän varuknapphet, inskränkningar i tillförseln av drivkraft samt fel i eller försening av leveranser från underleverantörer, som orsakas av sådan befrielsegrund.

Ovan nämnda omständigheter utgör befrielsegrund endast om deras inverkan på avtalets fullgörande inte kunde förutses då avtalet ingicks.

Vidare framgår av punkt 46 i NL 17 att det åligger part som önskar återropa en befrielsegrund som nämns i punkt 45 att utan dröjsmål skriftligen underätta andra parten om uppkomsten därav och dess upphörande. Det framgår även att vid force majeure hos köparen ska denne ersätta säljaren för de kostnader som köparen får vidkännas för att säkra och skydda produkten. Därtill står i punkt 47 att oavsett vad som i övrigt gäller enligt nämnda bestämmelser får vardera parten häva avtalet genom skriftligt meddelande till andra parten om avtalets fullgörande hindras av befrielsegrunden med mer än sex månader.

4.3.3 En kommentar

Som framgått²³⁵ finns ingen kommentar till NL 17. Det finns emellertid en kommentar till föregångaren NL 09, vars force majeure klausul är i stort sett identisk med den i NL 17, varför den redogörs för i det följande.

I kommentaren till NL 09 konstateras att bestämmelsen är en vanlig regel om ansvarsbefrielse för situationer då omständigheterna gjort avtalets fullgörande oskäligt betungande.²³⁶ Vidare framgår att klausulen, likt merparten av klausuler av detta slag, ger större möjlighet till befrielse än ”force majeure-begreppet” i dess traditionella bemärkelse i lagstiftningen, även möjligheten att återropa det strängare begreppet ”hardship” omfattas. Därtill konstateras att rekvisiten är kumulativa, det är inte tillräckligt att en av omständigheterna som räknas upp i punkten rent faktiskt har inträffat. Parten som återropar ansvarsfrihet i enlighet med punkten måste också kunna bevisa att omständigheten i det enskilda fallet hindrar avtalets fullgörande eller gör fullgörandet oskäligt betungande.²³⁷ Något annat som författarna noterar är att bestämmelsen fäster särskild uppmärksamhet på befrielsegrunden ”arbetskonflikt”. De konstaterar att detta beror på att det historiskt sett har ifrågasatts huruvida ”arbetskonflikt” är utanför parternas kontroll.²³⁸ I

²³⁵ Se avsnitt 1.3.3.

²³⁶ Se Bergsaker & Bergström (2012) s. 153.

²³⁷ Ibid.

²³⁸ Se Bergsaker & Bergström (2012) s. 154.

förhållande till de exempel på befrielsegrunder som ges utöver arbetskonflikt konstaterar författarna att tolkningen av exemplen oftast inte vållar problem, men även att nämnda händelser inte i sig ger ansvarsbefrielse utan att det också krävs att parterna inte kan råda över dem. Detta krav blir mer aktuellt om en part åberopar en händelse som inte nämns i exemplen eftersom omständigheterna oftast är av sådan art att parterna normalt inte kan råda över dem.²³⁹ Med att underrättelsen i punkt 46 ska ske ”utan dröjsmål” avses, enligt kommentaren, att den ska ske snarast möjligt efter omständighetens uppkomst. Underlåter parten att göra detta blir följden att denne förlorar möjligheten att åberopa befrielsegrunden.²⁴⁰

4.4 ALOS 05

4.4.1 Inledning

ALOS 05 tillhandahåller studiens tredje force majeure-klausul och är ett standardavtal som reglerar leverans av varor till den offentliga sektorn i Sverige. Standardavtalet är framarbetat av Sveriges Kommuner och Regioner i samråd med ett antal svenska myndigheter, däribland Försvarsmakten och Svensk Handel.²⁴¹ Även ALOS 05 har en särskild rubrik för befrielsegrunder (force majeure).

4.4.2 Klausulen

Befrielsegrund (force majeure)

25. Part är befriad från sina åtaganden om denne visar att det inträffat ett hinder utanför dennes kontroll som denne inte skäligen kunde förväntas ha räknat med vid köpet och vars följder denne inte heller skäligen kunde ha undvikit eller övervunnit.

Beror dröjsmålet på någon som part anlitat för att helt eller delvis fullgöra köpet, är parten fri från skadeståndsskyldighet endast om också den som han har anlitat skulle vara fri enligt första stycket. Detsamma gäller om dröjsmålet beror på en leverantör som säljaren har anlitat eller någon annan i tidigare säljled.

För att part skall ha rätt att göra gällande befrielsegrund enligt ovan skall denne utan dröjsmål underrätta motparten om uppkomsten därav, liksom om dess upphörande.

²³⁹ Se Bergsaker & Bergström (2012) s. 154–155.

²⁴⁰ Se Bergsaker & Bergström (2012) s. 156.

²⁴¹ Se avsnitt 1.3.3.

Part skall informera motparten om när fullgörelse beräknas kunna ske.

Vid force majeure hos köparen skall köparen ersätta säljaren för de merkostnader som säljaren får vidkännas för att säkra och skydda varan.

Vidare framgår av punkten 26 att oavsett vad som gäller enligt ALOS 05, får vardera parten frånträda avtalet genom skriftligt meddelande till andra parten, om avtalets fullgörande försenas mer än tre månader av befrielsegrund enligt punkt 25.

4.4.3 En kommentar

Sveriges Kommuner och Regioner har upprättat kommentarer i förhållande till ALOS 05 i syfte att underlätta användningen av standardavtalet. Kommentaren är alltså inte en del av avtalet.²⁴² I kommentaren till p. 25 anges exempel på de befrielsegrunder som avses i punkten. Av denna framgår att exempel på befrielsegrunder i p. 25 är arbetskonflikt och varje annan omständighet som part inte kan råda över såsom eldsvåda, krig, mobilisering och oförutsedda militärinkallelser av motsvarande omfattning, rekvisition, beslag, valuta- och handelsrestriktioner, uppror eller upplopp, energikris och naturkatastrofer.²⁴³

4.5 ABA 99

4.5.1 Inledning

Det sista force majeure-klausulen som kommer att redogöras för är den som återfinns i standardavtalet ABA 99, som är ett standardavtal avseende leveranser av större produktions- och industrianläggningar, framför allt inom eller till Sverige. ABA 99 ges, i likhet med NL 17, ut av Teknikföretagen.²⁴⁴

4.5.2 Klausulen

Befrielsegrunder (Force majeure)

24.1 Följande omständigheter utgör befrielsegrunder om de medför att Avtalets fullgörande hindras eller blir oskäligt betungande: arbetskonflikt och varje annan omständighet, som part inte kan råda över, såsom eldsvåda, krig, mobilisering eller militärinkallelser av motsvarande omfattning, rekvisition,

²⁴² Se Sveriges Kommuner och Regioner (2023) s. 1.

²⁴³ Se Sveriges Kommuner och Regioner (2023) s. 2.

²⁴⁴ Se mer avsnitt 1.3.2.

beslag, valutarestriktioner, uppror och upplopp, knapphet på transportmedel, allmän varuknapphet, inskränkningar i fråga om drivkraft samt fel i eller försening av leveranser från underleverantör, som orsakas av sådan befrielsegrund. Ovan nämnda omständigheter utgör befrielsegrund endast om deras inverkan på Avtalets fullgörande inte kunde förutses då Avtalet ingicks.

Av punkten 24.2 framgår att part som önskar återropa befrielsegrund inom två veckor genom skriftligt meddelande ska underrätta den andra parten om uppkomsten därav, och om så inte sker får parten inte återropa befrielsegrunden för tid innan han lämnat sådant meddelande. Dessutom framgår att sedan befrielsegrunden upphört ska andra parten underrättas härom samt om möjligt även underrättas om när av befrielsegrunden uppskjutna åtgärder kommer att vidtas. Av punkten 24.3 framgår att om det står klart att befrielsegrund inte upphör inom sex månader har part, om det kan antas att Avtalet inte utan väsentlig olägenhet för honom kan fullgöras senare, rätt att genom skriftligt meddelande till motparten häva avtalet.

4.5.3 Kommentaren

I Contmans²⁴⁵ kommentar till ABA 99 punkten 24.1 konstaterar han att det finns en missuppfattning dels om att force majeure även gäller ersättning för kostnadsökningar, s.k. ekonomisk force majeure, dels att det krävs att den aktuella händelsen explicit nämns i klausulen.²⁴⁶ Contman för emellertid fram att omständigheterna som räknas upp i klausulen inte måste ha inträffat utan att uppräknigen bara utgör exempel. Han skriver att det grundläggande är att vissa rekvisit är uppfyllda: det ska vara ett hinder utanför säljarens kontroll som är oförutsebart samt oskäligt betungande.²⁴⁷

4.6 Delanalys

4.6.1 Inledning

Den tredje frågeställningen som denna uppsats ämnar besvara lyder: hur regleras force majeure i standardavtalsrätten? Efter att ha redogjort för de fyra standardavtalen förs i detta avsnitt uppsatsens andra delanalys, för att sammanfatta besvarandet av den tredje frågeställningen. I likhet med delanalysen i kapitel 2 noteras inledningsvis några mönster som framträder i redogörelsen för de olika avtalen.

²⁴⁵ Se Contman (2011).

²⁴⁶ Se Contman (2011) s. 111.

²⁴⁷ Ibid.

Av studien framgår att standardavtalen i huvudsak har en relativt enhetlig reglering av force majeure. Det som framkommit kan emellertid sammanfattas på följande vis:

1. Alla utom ett av standardavtalen exemplifierar befrielsegrunderna i klausulen, men vad som räknas upp skiljer sig åt ("Befrielsegrunderna"),
2. Samtliga standardavtal föreskriver en underrättelseplikt om uppkomsten av en befrielsegrund. Rättsföljden av att den avtalsbrytande parten försummar att underrätta motparten är dock inte enhetlig, det samma gäller den eventuella skyldigheten att vidta åtgärder ("Underrättelseplikten"),
3. Alla standardavtal innefattar de fyra kumulativa rekvisiten som redogjorts för i uppsatsen, men särskilt när det gäller vad som krävs för att den åberopade befrielsegrunden ska anses vara oförutsebar skiljer sig delvis åt ("Rekvisiten"),
4. Huvudregeln när det kommer till rättsföljden är tidsförlängning och befrielse från att betala skadestånd för dröjsmål. Rätt att häva efter en viss tid anges också som en möjlighet, dock med vissa skillnader i utformningen ("Rättsföljden").

Nämnda fyra punkter kommer att behandlas mer utförligt nedan.

4.6.2 Befrielsegrunderna

Efter att ha studerat avtalen konstateras inledningsvis att de avtal som förhandlats fram av "säljarsidan" (NL 17 och ABA 99) liknar varandra avseende såväl hur man har valt att utforma klausulen generellt, som hur befrielsegrunderna exemplifieras. Åtminstone vid en första anblick har standardavtalen många likheter i sin utformning av klausulen. I båda klausulerna räknas ett antal händelser som utgör befrielsegrunder upp, om de "medför att avtalets fullgörande hindras eller blir oskäligt betungande". Inledningsvis räknas arbetskonflikt upp som befrielsegrund, och som framgår av kommentaren till NL 09 har det också historiskt sett har ifrågasatts huruvida arbetskonflikt är utanför parterna kontroll. Det förefaller därför rimligt att säljarsidan vill betona just arbetskonflikt som befrielsegrund. Därefter anges den mer generella formuleringen "och varje annan omständighet, som part inte kan råda över, såsom...", följt av ett antal befrielsegrunder. Som också framgår innebär detta att det inte räcker med att händelserna per se har inträffat, utan parten ska därutöver inte kunna råda över omständigheten. En intressant skillnad mellan ABA 99 och NL 17 är att NL 17 räknar upp "naturkatastrofer och extrema händelser" som exempel på befrielsegrunder. Någon liknande exemplifiering återfinns inte i ABA 99. Detta kan kanske

förklaras av att ABA 99 är från 1999, då kanske naturkatastrofer inte var lika aktuella som 2017, men är ändå en skillnad värd att notera. Något annat som de två standardavtalen har gemensamt är att inget av dem räknar upp ”pandemi” som en befrielsegrund. Detsamma gäller för övrigt de två övriga avtalen. AB 04 nämner visserligen epidemi men i de andra standardavtalen återfinns varken med epidemi eller pandemi i uppräknningen. För mig väcker detta frågor hur standardavtalen användes under covid 19-pandemin, men också hur det kommer sig att avtalen inte uppdaterats därefter. Det finns således vissa skillnader i fråga om exemplifieringen av vad som utgör force majeure i standardavtalen.

Ett avtal som sticker ut när det kommer till exemplifieringen av befrielsegrunderna är ALOS 05. ALOS 05 gäller köp av varor och föreskriver till skillnad från de andra klausulerna också ansvar om dröjsmålet beror på en annan part som köparen anlitat för att fullgöra köpet. Det som skiljer ALOS 05 från de andra avtalen är att force majeure-klausulen inte över huvud taget innehåller några exempel på befrielsegrunder. I stället anges att en part är befriad från sina åtaganden om denne visar att det inträffat ett ”hinder utanför dennes kontroll”. Visserligen går det i kommentaren till p. 25 att finna en uppräkning av exempel på befrielsegrunder. Kommentaren är emellertid inte en del av avtalet utan utgör endast en vägledning för hur det ska tolkas. Det är alltså en intressant avvägning, det faktum att det inte ges exempel på vilka befrielsegrunder som ska utgöra force majeure går emot vägledningen som redogjorts för i kapitel 2. Det kan innebära att mycket lämnas åt parterna att argumentera för och möjligen vålla problem om det skulle uppstå oenighet med anledning av befrielsegrunderna.

4.6.3 Underrättelseplikten

En annan punkt där avtalen skiljer sig åt gäller underrättelseplikten. Tidigare konstaterades²⁴⁸ att force majeure-klausuler vanligtvis innehåller en underrättelseplikt, en part har i regel en skyldighet att underrätta motparten om uppkomsten av en befrielsegrund. I samtliga avtal, förutom AB 04, ska underrättelsen ske skriftligen. Uppfylls inte underrättelseplikten riskerar parten att möjligheten att åberopa force majeure prekluderas, vilket Samuelsson konstaterar är rättsföljden om underrättelseplikten försummas i AB 04 (såvida det inte går att styrka att en fackman utifrån kända omständigheter borde ha insett dess inverkan på tidsplanen). Detsamma gäller NL 17. Rättsföljden av försummad underrättelseplikt liksom hur avtalen tidsmässigt definierar när underrättelseplikten inträder är emellertid inte helt enhetlig i standardavtalen. I ALOS 05 framgår att parten ”utan dröjsmål” ska underrätta motparten om uppkomsten av en befrielsegrund för att ha rätt att göra densamma gällande, även där innebär det att rätten att åberopa force majeure går förlorad. Detta kan jämföras med att det i ABA 99 anges att den part som önskar åberopa en befrielsegrund inom två veckor skriftligen ska

²⁴⁸ Se avsnitt 2.2.3.

underrätta den andra parten om uppkomsten av hindret. Om så inte sker får part inte åberopa befrielsegrunden för tid innan han lämnat sådant meddelande. Force majeure-klausulen befriar alltså först från och med tidpunkten för underrättelsen. Det föreskrivs också att underrättelsen ska ske inom två veckor, och inte som i ALOS 05 ”utan dröjsmål”, där det senare uppfattas som en kortare tidsfrist. I kommentaren till NL 09 framgår att det med ”utan dröjsmål” avses att underrättelsen ska ske snarast möjligt efter omständighetens uppkomst. Också i förhållande till underrättelseplikten noteras att part ska informera motparten om när fullgörelse beräknas kunna ske i ALOS 05.

Som nämnts²⁴⁹ finns det ofta en skyldighet för den part som åberopar force majeure att vidta åtgärder för att skademinimera. Därutöver kan en part behöva ersätta motparten för eventuella kostnader under tiden force majeure-hindret består. NL 17 ålägger köparen att ersätta säljaren för de ”kostnader” som denne får vidkännas för att säkra och skydda produkten. Även ALOS 05 föreskriver att, om det föreligger force majeure hos köparen, denne ska ersätta säljaren för de ”merkostnader” som säljaren får vidkännas för att säkra och skydda varan. Utöver underrättelsen om själva befrielsegrunden föreskrivs som nämnt i ABA 99 att den andra parten, om befrielsegrunden upphört, om möjligt ska underrättas om och när av befrielsegrunden uppskjutna åtgärder kommer att vidtas. Däremot återfinns inte i likhet med NL 17 och ALOS 05 en skyldighet för köparen att ersätta säljaren för kostnader som denne får vidkännas. Det föreskrivs alltså en långtgående underrättelseplikt som innebär att parten, utöver att meddela om den ansvarsbefriande händelsen, även ska undersöka när åtgärderna kommer att kunna vidtas.

4.6.4 Rekvisiten

I ljuset av vad som har redogjorts för tidigare, avseende de typiska kumulativa rekvisiten som ska vara uppfyllda för att kunna åberopa force majeure, kan konstateras att samtliga standardavtal består av de fyra rekvisiten: oförutsebarhetsrekvisitet, hinders- och kontrollrekvisitet, kausalitet samt att hindret och dess konsekvenser inte skäligen ska ha kunnat gå att undvika. Det noteras dock i förhållande till hinders- och kontrollrekvisitet att det i såväl NL 17 som i ABA 99 inte krävs ett absolut hinder utan det räcker att det blir oskäligt betungande att fullgöra en prestation. Särskilt i de renodlade force majeure-klausulerna i NL 17, ALOS 05 och ABA 99 är det tydligt att rekvisiten utgör utgångspunkt i enlighet med vad som redogjorts för tidigare.²⁵⁰

Vidare läggs det i samtliga klausuler fokus på det grundläggande rekvisitet oförutsebarhet. Formuleringarna skiljer sig emellertid åt. I AB 04 används uttrycket ”annat av entreprenören ej vållat förhållande, som entreprenören

²⁴⁹ Se avsnitt 2.2.3.

²⁵⁰ Se avsnitt 2.3.

inte bort räkna med...”. I NL 17 och ABA 99 är ordalydelsen ”... endast om deras inverkan på avtalets fullgörande inte kunde förutses då avtalet ingicks” och formuleringen i ALOS 05 lyder ”... som denne inte skäligen kunde ha förväntats ha räknat med vid köpet”. Det är intressant hur oförutsebarhetsrekvisitet är olika formulerat. I avtalen som är utformade av säljarsidan framstår det som ett mindre strängt krav i det att parten inte ska ha kunnat förutse befrielsegrunden då avtalet ingicks, medan det i de två andra avtalen står att part ”inte bort räkna med” eller ”inte kunde ha förväntats räkna med”. Det finns alltså vissa skillnader i hur ”oförutsebart” det faktiskt ska vara att en force majeure-situation skulle uppkomma.

4.6.5 Rättsföljden

När det slutligen gäller rättsföljden av force majeure är huvudregeln enligt samtliga standardavtal tidsförlängning²⁵¹ samt, vilket torde följa av att parten tillerkänns tidsförlängning och ansvarsbefrielse, befrielse från att betala skadestånd för dröjsmålet. I standardavtalen tas alltså i första hand sikte på befrielse av prestationsskyldigheten, med utgångspunkten att en part är befriad endast så länge som hindret består. I AB 04 rör klausulen uttryckligen tidsförlängning, genom att tiden för entreprenörens fullgörande av prestationen förskjuts befrias denne från skyldigheten att utge förseningsvite eller betala skadestånd. Det finns emellertid i standardavtalen en rätt att häva avtalet om det förhållande som föranledde ett åberopande av force majeure pågår under en längre tid. Denna rätt är dock inte helt enhetligt reglerad i standardavtalen. NL 17 föreskriver att vardera parten har rätt att häva avtalet om avtalets fullgörande hindras med mer än sex månader. ABA 99 föreskriver, i likhet NL 17, en rätt att häva inom sex månader men också att detta endast får ske om det kan antas att avtalet inte utan väsentlig olägenhet för honom kan fullgöras senare. Standardavtalens olika karaktär kan vara förklaringen till detta, ABA 99 används vid leverans av anläggningar och maskinutrustning i Sverige medan NL 17 reglerar leveranser av maskiner och elektronisk utrustning mellan alla de nordiska länderna. I ALOS 05 återfinns också en rätt att häva men till skillnad från såväl NL 17 som ABA 99 kan avtalet hävas redan efter tre månader och inte efter sex vilket också står ut i sammanhanget. Det är alltså lättare för parterna att häva avtalet om man använder sig av ALOS 05.

4.6.6 Sammanfattning

Den andra frågeställningen i denna uppsats riktar in sig på hur force majeure regleras i standardavtalsrätten. Mot bakgrund av vad som framkommit kan konstateras att trots att force majeure-klausulerna vid en första anblick tycks innehålla många likheter i sin utformning (det vill säga att vi har en relativt enhetlig reglering av force majeure i standardavtalsrätten), innehåller de även en del skillnader. Några exempel är hur uppräknningen av

²⁵¹ Eftersom eventuell rätt att häva infinner sig först efter 3–6 månader (se nedan).

befrielsegrunderna valts att läggas upp, underrättelseskyldighetens omfattning samt möjligheterna att häva avtalet om hindret består över en viss tid. Något var framstår som särskilt intressant är att inget av standardavtalen reviderats efter covid 19-pandemin, sett i ljuset av hur aktuellt force majeure blev och att "pandemi" de facto inte anges som befrielsegrund i något av standardavtalen. Möjligen kan detta förklaras med att det föreföll relativt självklart att pandemin utgjorde en force majeure-omständighet som inte påkallade en revidering av avtalen i efterhand. Det finns också förstås flera olika förklaringar till de olika skillnader som identifierats: standardavtalen är utformande långt ifrån varandra i tiden, de är framförhandlade på olika sätt men också att de gäller olika typer av prestationer på olika områden. Bortsett från de skillnader som redogjorts för ovan är emellertid standardavtalsrättens reglering av force majeure i huvudsak relativt enhetlig, särskilt sedan alla standardavtal håller sig till de ramar som har redogjorts för i tidigare i uppsatsen.

I nästkommande kapitel redovisas resultatet av den empiriska undersökningen i syfte att besvara uppsatsens tredje frågeställning: hur uppfattar verksamma jurister inom kommersiell avtalsrätt force majeure i avtalstillämpningen?

5 Force majeure i den juridiska praktiken

5.1 Inledning

I föreliggande kapitel presenteras resultatet av den empiriska undersökningen i syfte att besvara uppsatsens tredje frågeställning: hur uppfattar verksamma jurister inom kommersiell avtalsrätt force majeure i avtalstillämpningen? I enlighet med urvalet²⁵² har tre personer intervjuats (hädanefter benämnda ”Intervjupersonerna”) utifrån kvalitativ intervjumetod. Den första intervjupersonen är jurist på affärsjuridisk byrå men har också bakgrund i domstolsväsendet (”Intervjuperson A”).²⁵³ Den andra intervjupersonen arbetar som en bolagsjurist på ett större internationellt bolag (”Intervjuperson B”).²⁵⁴ Den tredje intervjupersonen är advokat på affärsjuridisk byrå (”Intervjuperson C”).²⁵⁵ Materialet som presenteras i kapitlet är en analys av vad som framkommit av intervjuerna utifrån vissa mönster.²⁵⁶ Den sammanfattande analysen i slutet av kapitlet kommer därför att vara av mer övergripande karaktär än tidigare delanalyser.

Redogörelsen delas upp i fyra teman: *klausulens tillämpningsområde, klausulens utformning och rekvisit, problem i praktiken samt lösningar i praktiken.*

5.2 Klausulens tillämpningsområde

Det första temat som valts för intervjuerna är force majeure-klausulers tillämpningsområde. Frågor som aktualiseras är: Om, och i så fall i vilka sammanhang, aktualiseras force majeure? Är klausulerna är uppe för diskussion vid avtalsförhandlingar?

När det gäller hur vanligt förekommande force majeure-frågor är konstaterar samtliga tre intervjupersoner att de stöter på frågor relaterade till force majeure i olika sammanhang i sin juridiska praktik. Intervjuperson A, som har bakgrund i domstolsvärlden men som nu arbetar på byrå, redogör för hur han inte kan erinra sig att han stött på force majeure-frågor i sin domarroll, men att han under de senare åren som ombud under covid 19-pandemin kommit i kontakt med force majeure i flera ärenden. Intervjuperson C redogör för hur force majeure i hans roll som ombud före covid 19-pandemin

²⁵² Se avsnitt 1.3.3.

²⁵³ Se intervju med affärsjurist den 19 mars 2023.

²⁵⁴ Se intervju med bolagsjurist den 20 mars 2023.

²⁵⁵ Se intervju med affärsjurist den 22 mars 2023.

²⁵⁶ Se avsnitt 1.3.2.

ofta var något som diskuterades snabbt och att fokus i princip låg på hur länge force majeure ska existera innan man har rätt att säga upp avtalet. Intervjupersonen talar om force majeure-klausulen som en så kallad boiler plate, en klassisk klausul som följde med i ett avtal standardmässigt. Däremot återger Intervjuperson C hur bestämmelserna aktualiserades efter de inställda flygningarna efter vulkanutbrottet på Island 2010, då man fick utreda på vilka legala principer som gäller vid force majeure. Han konstaterar emellertid att det ”sen föll i glömska igen”. Intervjuperson B å sin sida, som är bolagsjurist på ett internationellt företag, har stött på force majeure-frågor i flera olika sammanhang, särskilt internationellt. Han menar att force majeure-klausuler ”periodvis är ganska oväsentliga” men att det ”ibland bränner till och blir aktuellt”. Intervjupersonen exemplifierar detta med tillfällen då det dragit ihop sig till strejk på bolaget eller när det har skett översvämningar i länder där personal är stationerad. ”Då har man fått gå igenom alla avtal för att kolla så att situationen täcks av force majeure-klausulerna”, konstaterar Intervjuperson B.

De tre Intervjupersonerna är vidare eniga om att force majeure blev högaktuellt under covid 19-pandemin. Intervjuperson A konstaterar att han sett det i flera fall trots att det ”i för sig kanske inte var pandemin i sig, men den indirekta följden som gjorde att varor till exempel blev försenade eller mycket dyrare”. Därför dök frågor som om det gick att avbryta eller justera priset ensidigt upp, om det händer något som inte alls gick att förutse innan, framhåller intervjupersonen. Intervjuperson C återger hur tankarna gick i början av pandemin, då man insåg att man behövde agera. Han berättar om hur de tidigt anade att det skulle bli otroligt mycket diskussioner kring force majeure och berättar att det togs ett stort grepp om de här frågorna tidigt, eftersom de insåg att ”här brinner det i knutarna”. Intervjuperson B talar också om hur de resonerade förebyggande och började gardera sig för eventuella force majeure-relaterade frågor, såg över avtal och ”lade in stora textstycken där man reglerade vad som skulle gälla om force majeure-aktualiserades”. Han visar även exempel på hur de här tilläggen kunde se ut, där det väsentliga var att det tydligt skrevs ut att covid 19-pandemin utgjorde en force majeure-befrielsegrund.

5.3 Klausulens utformning och rekvisit

Det andra temat för intervjuerna rör force majeure-klausulernas utformning. I avsnittet aktualiseras frågor om vad som läggs vikt vid i utformandet av klausulerna, dels avseende rekvisiten, dels avseende uppräkningsgrunderna. Vilka rekvisit är väsentliga? Vilka problem kan parterna ställas inför beroende på hur force majeure-klausulen är utformad?

På temat hur force majeure-klausuler ofta är upplagda, vanligtvis med en uppräkningsgrunder följt av en mer allmän formulering, konstaterar Intervjuperson B att hans uppfattning är att avtal numera blivit

väldigt anglosaxiska. Intervjupersonens uppfattning är att såväl avtal som klausuler generellt har blivit betydligt längre och menar att det har gått från en ”enkel svensk praktisk juridik där lagstiftning fyllde ut” till att man snarare ser det som att ”står det inte i avtalet så finns det inte”. Därför kan det vara bra att bara benämna de viktigaste grunderna för att sen få till en slasktratt, menar intervjupersonen. Intervjuperson A å sin sida arbetar framför allt med tvister och har därför inte samma utsträckning arbetat med utformningen av klausulerna. Han konstaterar emellertid att det i praktiken blir en allmän tolkningsprincip när det gäller just den generella formuleringen ”andra liknande förhållanden”, och att detta kan föranleda problem. Skriver man några exempel så måste det vara ett liknande förhållande och intervjupersonen konstaterar att det kan vara svårt att hitta något som exempelvis ”liknar krig”. Intervjuperson C talar också om avtalstolkning, som blev centralt under covid 19-pandemin, och konstaterar att om det stod ”epidemi och andra liknande händelser” så fick det tolkas som att pandemi rimligen täcks av den klausulen utifrån vad den övriga ordalydelsen indikerade. Intervjupersonen konstaterar att det runt om i världen i princip är ordalydelsen som styr, vilket också är det man landar i här. Gällande hur stor vikt som läggs vid utformningen av klausulerna konstaterar Intervjuperson C att det absolut läggs stor vikt vid detta och att ”det är ingen som vill hamna i de problemsituationerna igen, utan man vill veta vad som gäller”.

När det sedan gäller rekvisiten i force majeure-klausulerna kommer vi särskilt in på oförutsebarhets-rekvisitet och det tydliggörs att flera avvägningar måste göras för att konstatera huruvida något är oförutsebart. Vi kommer in på kontexten kriget i Ukraina och Intervjuperson B konstaterar att vi med historien i backspeglarna kanske kan säga att det var förutsebart, ”men i stridens hetta tror jag inte att det var det”, det var inte självklart innan det faktiskt hände. Intervjupersonen kontrasterar med ett annat exempel som kanske som kanske snarare kan sägas vara förutsebart, Estonia-olyckan, och säger att ”[m]an visste att Estonia hade stora problem med sitt bogvisir men man låter henne köra ändå.” Då kanske det går att säga att det var förutsebart med en olycka, även om kanske den andra skulle hävda att stormen utgör force majeure, menar Intervjuperson B. Även Intervjuperson C talar om oförutsebarhets-rekvisitet och kallar det en ”corner stone” när det kommer force majeure att hindret måste vara oförutsebart. Intervjupersonen menar emellertid att det inte är alla som förstår var det innebär och fortsätter: ”första gången du gör en leverans och pandemin slår till så är det en act of God, oförutsebart, men andra gången du gör en leverans så är det inte oförutsebart längre”. Vi kommer också in på om miljökatastrofer, och huruvida de kan vara oförutsebara. I det sammanhanget exemplifierar Intervjuperson C med att till exempel jordbävningen i Turkiet och Syrien kanske kan sägas vara en ”act of God”, att det sker förflyttningar i kontinentalplattor, medan hinder orsakade av föroreningar kanske snarare kan sägas vara en ”act av oss själva”, och inte lika oförutsebara. Intervjuperson A talar också i det sammanhanget om hur man till exempel ser att en viss typ av

väderspåverkan allt blir vanligare och tar som exempel försäkringsavtal där en får tänka långt fram i tiden. ”Man försöker fundera på vad som är oförutsett och begränsa sin egen del och sitt eget ansvar”. Intervjupersonen menar att parten till exempel får ta ställning till vad som är rimligt att förvänta sig och vad som kan hända. Intervjuperson A tar vidare upp orsaksrekvisitet, det faktum att det under covid 19-pandemin kunde vara svårt att argumentera för att det fanns en tydlig koppling mellan pandemin och det förhållandet att en leverans försenades eller omöjliggjordes. Han menar att det under covid 19-pandemin nog ofta var indirekt snarare, att pandemin gjorde att samhället stängde ner och det i sin tur att det blev dyrare till exempel och ”När det sedan uppstod en tvist var det svårt att säga att det beror på pandemin”.

5.4 Problem i praktiken

Det tredje temat i intervjuerna kretsar kring vilka eventuella problem som force majeure-klausuler vållar i praktiken och hur dessa hanteras. Vad vållar störst problem för respektive part rent praktisk i force majeure-situationen? Vad händer om klausulen är otydlig eller i händelse av avsaknad av tillämpbar klausul?

I sammanhanget vad det var som vållade störst problem avseende force majeure redogör Intervjuperson C för det som han upplevde var värst för klienten i deras verksamhet, respektive för juristerna i avtalssituationen under covid 19-pandemin. Värst för klienten konstaterar intervjupersonen var ”deras panik när det gäller brist på inflöde av pengar” och exemplifierar med till exempel ett köpcenter dit det var förbjudet att gå eller samma problematik hos en gymkedja. Det som vållade störst problem för juristerna uppfattar emellertid Intervjuperson C som avsaknaden av force majeure-klausuler, eller avsaknad av ordalydelse. Intervjupersonen exemplifierar detta med situationen då två parter utväxlar offerter och det längst ner hos både beställaren och leverantören står att deras villkor gäller, vilket föranleder battle of forms. Gick det sen inte att leverera på grund av till exempel pandemin så är var inte säkert att det finns tillräckligt genomarbetad ordalydelse som kunde reglera situationen, framhåller intervjuperson C. Intervjuperson B, som är bolagsjurist, talar om vilka problem som covid 19-pandemin föranledde rent konkret och rädslan för att folk skulle bli sjuka och inte kunna arbeta. Intervjupersonen berättar vidare hur de började gardera sig för detta och lade in stora textstycken i avtalen och ”förberedde sig för att flagga för att det är en force majeure-situation”. Dessa texter togs fram för att ha färdiga när det skulle uppkomma problem. På samma tema återger Intervjuperson C hur samtliga av deras force majeure-klausuler reviderades i mallar och förslag samt att de numera granskas noggrannare än den ”likgiltigheten som kanske fanns förr”.

Avseende situationer då det saknas eller återfinns otydliga force majeure-klausuler exemplifierar Intervjuperson A med att det ju händer att större affärer görs upp mer inofficiellt, man kanske ”inte vill stöka till genom att skriva ett långt avtal utan i stället skriver ett enklare avtal på mail”. Detta kan föranleda att det saknas tillfredställande ordalydelse för att reglera situationen. Intervjuperson A menar att går det inte att hävda force majeure i en sådan situation är kanske nästa steg att säga att ett sådant här avtal är oskäligt, men att man då nog tangerar att hamna i samma resonemang, och måste in och se vad det beror på.

5.5 Lösningar i praktiken

Det sista temat i mina intervjuer har siktet inställt på hur force majeure-situationer i praktiken brukar lösas sig mellan parterna. Hur ser man på sin motpart i händelser av force majeure? Tenderar parterna praktiken föra en mer partsinriktad linje när det sker en force majeure-situation?

När det gäller relationen mellan parterna i de fall det uppstår en force majeure-situation framför Intervjuperson A att han tror att det under covid 19-pandemin kanske inledningsvis kolliderade och att vissa var väldigt utlämnade. ”Tvisterna går ju ofta upp när det är kris och man försöker slåss om smulorna”, konstaterar intervjupersonen. Samtidigt menar han att parterna nog också blir mer benägna att hitta lösningar om det går, och konstaterar att om det finns rimliga ombud på båda sidor så hittar man oftast lösningar. Många gånger hamnar parterna i tvist om den ena har agerat illojalt och man drar det vidare för att det är klandervärt, menar intervjupersonen. Han konstaterar att om det i force majeure-situationer i stället är oförutsett så vet båda parterna det och att det är något som kommer utifrån som den andra inte kan lastas för, även om parterna inte är överens om att det är en force majeure-situation. Han menar vidare att ”så är det nog i en tvist där orsaken är någon slags yttre påverkan, för den principiella dispyten finns inte riktigt”.

Intervjuperson C:s redogörelse tyder på samma mönster och han säger, åtminstone när det gäller covid 19-pandemin, att rådgivningen då byggde på att analysera situationen, undersöka vilken lag som skulle tillämpas och att studera ordalydelse i avtalen för att reda ut vad som bör gälla. En central checkpunkt som togs upp med klienterna var emellertid också ”kan vi lösa detta i samförstånd?”. Trots att klienten kan ha haft en bättre hand än motparten var ändå frågan om de ville agera utifrån det, eftersom risken fanns att de då inte kan fortsätta samarbetet och kanske till exempel inte få leveranser i framtiden. Fokus var således att försöka komma överens eftersom ”det finns ett liv efter pandemin också”. Intervjupersonen konstaterar vidare att det visserligen utväxlades ganska hårda dokument, brev och krav för att positionera sig men att det ofta landade i att man kommit överens eller ”cooled things off”. Intervjuperson C kan inte komma på att något av de fall

som han varit inblandad i lett tvist. Samma tendens ger de övriga intervju-personerna uttryck för. Intervjuperson A berättar om en tvist där de gick in på de här frågorna men att det ”annars mest är uppe för diskussion, inget som varit med om har prövats rättsligt”. Även Intervjuperson B:s uppfattning är att parterna ofta landar i en gemensam förståelse och att han ”aldrig har varit med om någon skarp förhandling” vid den typen av frågor. Detta, menar Intervjuperson B, präglade också de skrivningar som lades in. Det fanns en underton i att parten ville leverera och att han tror att man ”landar i en gemensam förståelse” när det gäller situationer av exempelvis strejk, pandemi, jordbävning och krig.

När det gäller lösningar på eventuella problem som kan uppstå i force majeure-situationer, tar jag i slutet av respektive intervju upp frågan om intervju-personerna tror att en kodifiering av begreppet force majeure i svensk rätt på något sätt hade kunnat underlätta i praktiken. Detta svarar samtliga intervju-personer jakande på. Intervjuperson A ser hur det vore bra med en dispositiv regel för tydlighetens skull eftersom den här typen av klausuler kanske ofta tenderar att slängas in. Intervjuperson C tror och upplever det som att bolagen vill ha mer klara bestämmelser kring force majeure. Han resonerar kring att det kanske borde tillkomma en speciell lagstiftning och fortsätter ”för det är ju rimligt att anta att vi kan hamna i olika sådana situationer igen”, och hänvisar till exempelvis kriget i Ukraina. Han konstaterar att det visserligen kan vara svårt att få till en reglering på världsbasis, men att börja i Sverige och i EU hade ”hjälpt jättemycket”. Intervjuperson B ställer sig också positiv till en kodifiering, särskilt eftersom de flesta avtal som han förhandlar fram enligt lagvals-klausulerna föreskriver svensk lag. ”Om det fanns definierat vad som utgör force majeure enligt svensk rätt så hade man inte behövt rabbla så mycket”, konstaterar intervju-personen.

5.6 Delanalys

Uppsatsens tredje frågeställning rör hur verksamma jurister inom kommersiell avtalsrätt uppfattar force majeure i avtalstillämpningen. I ovanstående kapitel har resultatet av den empiriska undersökningen presenterats och i detta sista avsnitt förs en sista delanalys, där den tredje frågeställningen besvaras. Eftersom det som presenterats i kapitlet utgör en analys av intervjuerna utifrån utvalda teman,²⁵⁷ kommer inte analysen att likt föregående delanalyser utgå från ur framställningarna utkristalliserade mönster. I stället dras några reflektioner och slutsatser mer generellt för att övergripande sammanfatta vad som har framkommit och tydliggöra besvarandet av frågeställningen.

När det gäller det första temat för intervjuerna, *force majeure-s tillämpningsområde* var det samtliga tre intervju-personers uppfattning att force

²⁵⁷ Se mer om metoden i avsnitt 1.3.1.

majeure-klausuler i kommersiella avtal inte aktualiserades särskilt ofta i praktiken innan covid 19-pandemin bröt ut. Det uppenbarades att det var först under pandemin som force majeure-frågor aktualiserades i realiteten och det var enligt samtliga intervjupersoner ofta tydligt att det var just force majeure-bestämmelsen som ställdes på sin spets när det kom till covid 19-pandemin. I intervjuerna tydliggjordes även hur de här situationerna behövde föregås av de verksamma juristerna, intervjupersonerna konstaterar att många inte var beredda på vissa frågor och behövde gardera sig på olika sätt. Frågor som då aktualiserades var bland annat om en part kunde avbryta eller justera priset ensidigt, huruvida en viss situation täcktes av befintliga klausuler men också vad som händer om det inte finns någon klausul som reglerar situationen över huvud taget.

Av det andra temat, *klausulens utformning och rekvisit*, framgår sammanfattningsvis att det är intervjupersonernas uppfattning att klausulernas utformning ofta följer samma mönster innehållande rekvisiten, en uppräknning av befrielsegrunderna samt en slasktratt. Det framgår också att ordalydelsen är det som styr, varför klausulernas utformning är mycket viktig. I förhållande till rekvisiten, och särskilt oförutsebarhetsrekvisitet, för intervjupersonerna flera intressanta argument som tydliggör att rekvisitet inte är helt enkelt att applicera. De resonerar tidsmässigt – första gången ett hinder uppstår går det kanske att hävda att det är oförutsebart, men andra gången det inte går att leverera på grund av samma hinder kan det vara svårt att visa att hindret inte kunde förutses. De resonerar också rent praktiskt – en jordbävning kan vara oförutsebar men kan en naturkatastrof orsakad av miljöförstöring vara det? Det tydliggörs alltså att det är ett aktuellt rekvisit och att det krävs vissa överväganden för att ta ställning till om ett hinder är oförutsebart.

Avseende det tredje temat, som rör *problem i praktiken* synliggjordes en del intressant problematik framför allt relaterad till det som för samtliga intervjupersoner ligger nära till hands avseende force majeure, covid 19-pandemin. Det råder ingen tvekan om att praktikerna ställdes inför många frågor när pandemin bröt ut även om det ofta var tydligt att det var force majeure som aktualiserades. Intervjuperson C talar om problematiken som uppstår i avsaknad av såväl force majeure-klausuler som i klausulen tillfredställande ordalydelse, och vilka överväganden en sådan avsaknad föranledde som ombud. De noteras att många affärer kanske tidigare gjordes upp utan att särskilt stor vikt fästes vid force majeure, vilket kan innebära brist på ordalydelse som reglerar vissa situationer. Intervjupersonernas redogörelser om hur de förberedde sig på en gardering i förhållande till force majeure talar också för detta.

När det slutligen gäller det fjärde temat, *lösningar i praktiken*, verkar det bland intervjupersonerna finnas en enighet om att parterna när det kommer till de här typerna av frågor inte sällan försöker hitta gemensamma lösningar

i syfte att avtalsförhållandet ska kunna bestå.²⁵⁸ Tvister med anledning av force majeure torde, utifrån intervjupersonernas uppfattningar, inte vara särskilt vanligt förekommande i praktiken – även om det som också framgått åtminstone initialt innebär ett ökat antal oenigheter när ett omfattande hinder drabbar avtalsrelationen. Något annat som jag tyckte var särskilt intressant i förhållande till det fjärde temat var att samtliga intervjupersoner till synes ställde sig positiva till att, liksom vissa andra rättsordningar, kodifiera begreppet force majeure i svensk rätt. Möjligen kan man tänka sig att verksamma jurister inom kommersiell avtalsrätt snarare skulle mena på att den rådande mer anglosaxiska modellen innebär att det inte finns någon större anledning att kodifiera begreppet. Intervjupersonerna framstod emellertid som eniga i det att vägledning kan vara att önska och att en kodifiering, åtminstone inledningsvis i svensk rätt, kan bli ett sätt att underlätta tillämpningen av force majeure-klausuler.

Uppsatsens tredje frågeställning lyder hur verksamma jurister inom kommersiell avtalsrätt uppfattar force majeure i avtalstillämpningen. Av intervjupersonernas uppfattningar kan konstateras att force majeure, i allmänhet, och force majeure-klausuler, i synnerhet, åtminstone inte innan covid 19-pandemin aktualiseras särskilt ofta. De verksamma juristernas uppfattningar talar snarare för att force majeure-klausuler var just en boiler plate-klausul som närmast vanemässigt lades in i avtal utan någon vidare diskussion eller eftertanke. När force majeure väl aktualiserades, vilket det gjorde under covid pandemin, innebar det dock en hel del avväganden som synliggjorde vikten av en heltäckande och väl genomarbetad klausul, som fångar upp den eventuella problematik som rekvisiten kan vålla. Avsaknad av eller en icke tillfredställande force majeure-klausul i ett kommersiellt avtal innebär annars en risk och kan innebära problem för parterna, inte minst eftersom det inte torde vara särskilt förutsebart att behöva tillämpa dispositiv rätt. Jag tolkar dock intervjupersonernas uppfattningar som att covid 19-pandemin blev något av en ögonöppnare, som kanske kan komma att föranleda mer tankekraft i utarbetandet av force majeure-klausuler. Även om force majeure-klausuler ger upphov till problem i den juridiska praktiken verkar det, enligt intervjupersonerna, sällan leda till någon skarp tvist. Kanske har det att göra med att det är just en utifrån kommande händelse för vilken ingen av parterna, som utgångspunkt, kan lastas?

Den frågan för mig in på besvarandet av uppsatsens sista frågeställning: Huruvida de idéer om lojalitet och ”relational contracting” som presenterats i uppsatsen avspeglas i fråga om force majeure i den juridiska praktiken och, i så fall, på vilket sätt? Frågan kommer, tillsammans med en sammanfattning av svaren på föregående frågeställningar, att besvaras i nästkommande kapitel, avslutande diskussion och slutsats.

²⁵⁸ Denna fråga utgör fokus för den fjärde frågeställningen, se kapitel 6.

6 Avslutande diskussion och slutsats

6.1 Inledning

I detta kapitel kommer jag att, med utgångspunkt i de tre delanalysernas centrala delar, i korthet rekapitulera svaren på den första, andra och tredje frågeställningen. Därefter kommer jag att besvara uppsatsens fjärde och sista frågeställning. Avsnittsindelningen i kapitlet är upplagd som att frågeställningarna behandlas i varsitt avsnitt. I kapitlets sista avsnitt ges en slutreflektion.

6.2 Vad är innebörden av begreppet force majeure?

Den första frågeställningen som undersökts i uppsatsen är: vad är innebörden av begreppet force majeure?

I uppsatsens andra kapitel redogjordes för teoretiska utgångspunkter i syfte att besvara frågan. Det framgick av kapitlet att det inte finns någon svensk kodifiering av begreppet force majeure, till skillnad från i vissa andra rättsordningar. Det finns således ingen lagtext eller några förarbeten som ger ledning specifikt gällande innebörden av begreppet force majeure. Det samma gäller i fråga om vägledande praxis. I delanalysen identifierades emellertid vissa iakttagelser och hållpunkter gällande innebörden av begreppet i allmänhet och force majeure-klausuler i synnerhet. Något som kunde konstateras var att Brunners uppställning av rekvisiten, som han uttrycker det ”i ett nötskal”, fångar dess innebörd väl. Framför allt tydliggörs att det, för att nå framgång med att åberopa befrielsegrunden force majeure, ska röra sig om ett hinder utom parternas kontroll (rekvisit två enligt Brunners framställning), som inte kunde förutses (rekvisit ett) vid avtalsslut och som parterna inte skäligen kan undvika eller övervinna (rekvisit fyra) samt att det ska föreligga ett samband mellan det åberopade hindret och den uteblivna prestationen (rekvisit tre). Samtliga fyra rekvisit kan alltså sägas utgöra kärnan när det kommer till innebörden av befrielsegrunden force majeure. När det gäller force majeure-klausulen som sådan tydliggörs därtill vikten av att det återfinns en exemplifiering av befrielsegrunderna i klausulen men också en gedigen ordalydelse för vilken rättsföljd som kan komma att aktualiseras i händelse av force majeure, samt en reglering av underrättelseskyldigheten.

De mer övergripande reflektioner som gjordes i besvarandet av den första frågeställningen bestod således i huvudsak av: 1) att det trots att legaldefinition fattas finns en hel del vägledning gällande innebörden av begreppet

force majeure, inte minst i doktrin och i de försök som gjorts att harmonisera avtalsrätten internationellt, 2) att det av doktrin går att utläsa att det är av stor vikt för parterna att ha en välformulerad force majeure-klausul som fångar force majeure-situationen, för undvika att dispositiv rätt tillämpas, (vilket inte torde överensstämma med den gemensamma partsviljan) samt, 3) att avtalsstolkning är centralt när det gäller force majeure och standardavtal, exempelvis när det kommer till uppräknningen av befrielsegrunderna eller då standardavtalsbestämmelser kolliderar ("battle of forms"). Det tycks därför rimligt att säga att det, trots avsaknad av legaldefinition och vägledande praxis, på många sätt finns en kärna i innebörden av begreppet force majeure och att många rättskällor erbjuder vägledning för förståelsen av begreppet och dess användningsområde.

6.3 Hur är force majeure reglerat i standardavtalsrätten?

Uppsatsens andra frågeställning, som besvarades i det fjärde kapitlet, lyder: hur är force majeure reglerat i standardavtalsrätten?

Även i förhållande till denna frågeställning utkristalliserades i delanalysen vissa mönster i regleringen, som i huvudsak gällde: 1) Befrielsegrunderna, 2) Underrättelseplikten och 3) Rättsföljden. Inledningsvis kunde konstateras att samtliga avtal som valts för undersökningen innehöll en klausul som reglerar force majeure-händelser. Även om inte AB 04 uttryckligen benämner klausulen "force majeure" framgår av Samuelssons kommentar till AB 04 att det är händelser av force majeure-karaktär som regleras i bestämmelsen. Det är alltså, föga förvånande, en klausul som är angelägen att ha med i större kommersiella standardavtal, en "boiler plate". Utifrån framställningarna och delanalysen konstateras att det, även om avtalen vid första anblick har en relativt likartad reglering av force majeure, finns skillnader när det kommer till vissa relativt centrala delar. Något som noterades var att samtliga avtal innehöll de fyra kumulativa rekvisiten i regleringen av force majeure. Särskilt noterades hur avtalen skilde sig åt i regleringen av oförutsebarhetsrekvisitet, där det i de avtal som utarbetats av säljarsidan framstod som att det föreligger ett mindre strängt krav för "graden" av oförutsebarhet, i det att hindret inte ska kunna ha förutsetts då avtalet ingicks. Rättsföljden var också något som noterades särskilt, och det kunde konstateras att det inte är enhetligt hur sträng rättsföljden av force majeure är, men också att det skilde sig åt avseende rätten att häva avtalen efter en viss tid om hindret består. ALOS 05 stod ut i det att hävningsrätten infaller redan efter tre månader, en förhållandevis kort tid i jämförelse med de andra avtalen. Vidare var det anmärkningsvärt att inget av standardavtalen uttryckligen exemplifierar covid 19-pandemi som befrielsegrund, vilket väcker frågor kring hur klausulerna tillämpades under pandemin. Detsamma gäller miljö- och naturkatastrofer som inte heller räknas upp som befrielsegrund i standardavtalen.

Möjligen föranleder de senaste årens händelser att standardavtalsklausulerna revideras i fråga om befrielsegrunderna.

Till syvende och sist synliggörs likväl att standardavtalsregleringen av force majeure är relativt enhetlig, åtminstone i det kanske mest centrala avseendet: att klausulerna innehåller och utgår från de fyra kumulativa rekvisiten. De finns emellertid vissa skillnader som, om ordalydelsen i standardavtalen ställs på sin spets, sannolikt kan få stor påverkan på avtalstillämpningen.

6.4 Hur uppfattar verksamma jurister inom kommersiell avtalsrätt force majeure i avtalstillämpningen?

Den tredje frågeställningen lyder: hur uppfattar verksamma jurister inom kommersiell avtalsrätt force majeure i avtalstillämpningen?

Frågeställningen besvarades i kapitel 5. Något som kan vara värt att åter nämna i förhållande till den tredje frågeställningen är att det inte går att säga, utifrån det relativt begränsade underlaget, att vad som framkommer i den empiriska undersökningen är representativt för hela gruppen verksamma jurister inom kommersiell avtalsrätt. Analysen av de tre intervjuade juristernas uppfattningar kan emellertid ge indikationer om hur praktiker kan tolka den här typen av frågor (analytisk generaliserbarhet), sett utifrån de skillnader och likheter som uppenbaras i intervjupersonernas svar. En del intressanta mönster synliggjordes också i de intervjuades syn på de frågor som restes.

Analysen av intervjuerna utgick från fyra teman som i uppsatsen benämndes: klausulens tillämpningsområde, klausulens utformning och rekvisit, problem i praktiken samt lösningar i praktiken. I förhållande till det första temat kunde konstateras att samtliga intervjupersoner var eniga i det att force majeure-klausuler, innan covid 19-pandemin, inte aktualiserades särskilt ofta. De var emellertid också eniga om att pandemin innebar att många frågor relaterade till force majeure restes. Det andra temat tydliggjorde att överväganden kring force majeure-klausulens utformning och rekvisit är långt ifrån oväsentliga i praktiken. Därtill synliggjordes att avtalstolkning spelar en central roll i förhållande till force majeure-klausuler, särskilt när det kommer till den ”slasktratt” som ofta förekommer i förhållande till befrielsegrunderna i klausulen. Även i intervjuerna lades vikt vid de fyra rekvisiten och särskilt det så kallade oförutsebarhetsrekvisitet, som en av de intervjuade benämnde som en ”corner stone” när det kommer till force majeure. Det tydliggjordes att detta är ett rekvisit som inte sällan blir betydelsefullt i bedömningen av om något faller inom en force majeure-klausul och som vållar många frågor. Intervjupersonerna problematiserade också

oförutsebarhetsrekvisitet utifrån till exempel naturkatastrofer och olyckor, men också hinder orsakade av människor såsom miljöföroreningar, och spekulerade kring hur det kan komma att korrespondera med oförutsebarhetsrekvisitetet i framtiden. Nämnade spørsmål kan alltså tänkas komma att aktualiseras i praktiken när det kommer till force majeure-händelser.

Det uppenbarades alltså många likheter i intervjupersonernas uppfattningar kring hur vanligt förekommande force majeure-frågor är, men även vissa skillnader synliggjordes. En av de intervjuade menade att det största problemet när det kom till hur covid 19-pandemin hanterades i praktiken var avsaknaden av force majeure-klausuler eller av tillfredställande ordalydelse. En annan menade att det kunde vara svårt att se kausaliteten mellan pandemin och hindret (i enlighet med kausalitetsrekvisitet) och att hindret, snarare än att vara direkt avhängigt pandemin, var en indirekt följd av densamma. Jag fick därtill intrycket att intervjupersonerna inte var helt förberedda på de spørsmål som pandemin aktualiserade, och att många situationer krävde mycket resurser i den juridiska praktiken.

Det som kanske framför allt bekräftades i intervjuerna var att force majeure, i allmänhet, och force majeure-klausuler, i synnerhet, till synes har gått från att innan covid 19-pandemin utgöra en boiler plate-klausul, som det inte lades så mycket vikt vid utformandet av, till att bli högaktuell under pandemin. I och med pandemin torde även de brister som finns avseende förståelsen av begreppet force majeure ha synliggjorts. Jag får intrycket av att covid 19-pandemin var en ögonöppnare för många praktiker som arbetar med den här typen av avtalsstillämpning och att det, åtminstone utifrån de intervjuades svar att döma, kan finnas en tendens till att force majeure-klausulen får en mer framträdande roll vid avtalsförhandlingar framöver.

6.5 Avspeglas idéer om lojalitet och ”relational contracting” i den juridiska praktiken?

Mot bakgrund av vad som har framkommit ovan²⁵⁹ ska nu den fjärde och sista frågeställningen besvaras, och därmed uppsatsens underordnade syfte tillgodoses. Den fjärde frågeställningen lyder: avspeglas de idéer om lojalitet och ”relational contracting” som redogjorts för i fråga om force majeure i den juridiska praktiken och, i så fall, på vilket sätt?

Eftersom det som framgått med önskvärd tydlighet inte finns någon omfattande vägledande praxis som behandlar force majeure, samt att uppsatsen av utrymmesskäl inte har behandlat underrättspraxis, är det påkallat att ta höjd

²⁵⁹ Se avsnitt 1.1, kapitel 3 samt kapitel 5.

för att slutsatsen som dras i förhållande till den fjärde frågeställningen bygger på detta förhållandevis begränsade underlag och således formuleras med försiktighet. Även här kan det vara det värt att nämna att slutsatserna i denna fråga framför allt hänför sig till situationen under covid 19-pandemin (eftersom det torde ligga närmast till hands gällande force majeure-frågor) och således inte kan ses som representativa för andra force majeure-händelser av mer momentan karaktär. Besvarandet av frågan dock ger dock uttryck för vissa indikationer eller visa på tendenser inför hur den här typen av situationer hanteras och kan komma att hanteras i framtiden, och öppnar för fler intressanta frågeställningar relaterade till force majeure-frågor i praktiken.

För att rekapitulera utgångspunkten för frågeställningen angavs i inlednings- och bakgrundsavsnittet att en fråga som kan vara intressant att ställa sig vid händelse av force majeure är om eller hur sådana företeelser påverkar parts-konstellationen, dels om det skulle uppstå en tvist med anledning av avtalet, dels förebyggande vid avtalsförhandlingar. I Flodgrens artikel, som refererades till i avsnittet, konstateras att det pågår en policyinriktad diskussion i svensk avtalsrätt om avtalet som en relation, så kallad ”relational contracting”, och att denna tagit ny fart efter covid 19-pandemin. I Ingvarsons och Eickhoffs artikel, som utgår från hur det ser ut i standardavtalsrätten och i praktiken konstaterar författarna att en inställning där parterna eftersträvar riskdelning snarare än riskfördelning kan skapa gemensamma incitament att uppfylla förpliktelseerna i avtalet, vilket kan bli gynnsamt för båda parter. I kapitel 3, där lojalitetsprincipen redogjordes för, tydliggjordes därtill hur lojalitet verkar ha blivit en alltmer framträdande faktor att lägga vikt vid i svensk avtalsrätt. Votinius talar om tre plikter som utvecklats med utgångspunkt i lojalitetsprincipen: skyldigheten att lämna information, skyldigheten att sätta sig in i den andres situation men också skyldigheten att agera aktsamt i vissa lägen. Munukka för fram att culpabaserade regler om rimlig omtänksamhet, snarare än dolusbaserade regler om hederlighet, utvecklats i ljuset av lojalitetsplikten. Därtill ses en tendens till större fokus på lojalitet i HD:s praxis. I det senast uppmärksammade målet ”Omsättningsmålet” konstaterade HD att lojalitetsplikten kan innebära att en avtalspart har att ”efter bästa förmåga” verka för att uppnå ett visst avtalsvillkor. Resonemang som tar utgångspunkt i lojalitet får således till synes en alltmer framträdande roll i svensk avtalsrätt, även om frågor om lojalitetsprincipens roll fortfarande kvarstår.

Det som denna uppsats kunnat bidra med i förhållande till frågan, utöver konstateranden i den rent deskriptiva aspekten, är att föreställningen om att större fokus läggs på lojalitet i avtalsrätten verkar bekräftas av de verk-samma jurister inom kommersiell avtalsrätt som intervjuats i uppsatsen. Efter att sedan ha studerat intervjumaterialet kan konstateras att de verk-samma jurister som intervjuats i uppsatsens uppfattningar ger uttryck för en lojalitetsbetonad inställning till de force majeure-frågor som uppstått under covid 19-pandemin. Det var under temat ”lösningar i praktiken” som vi kom in på

den här typen av frågor och när det gäller på vilket sätt som tankarna avspeglas konstaterade visserligen en av intervjupersonerna att tvister som regel går upp i krissituationer, eftersom parterna tenderar att försöka ”slåss om smulorna”. Intervjupersonerna var emellertid samtidigt eniga om att de inte stött på någon skarp tvist med anledning av pandemin. I stället för de fram att den principiella dispyten inte riktigt finns eftersom det rör sig om någon slags yttre påverkan; att utgångspunkten är att rådgivningen bygger på en tanke om att lösa tvisten i samförstånd och att det i de under covid 19-pandemin utarbetade förslagen till avtalsvillkor som reglerar force majeure fanns en underton i att parten ville kunna prestera i enlighet med avtalet. Eftersom händelser av så allvarlig art som covid 19-pandemin (som kanske nästan kan sägas vara sinnebilden av en force majeure-händelse) åtminstone historiskt sett sker så sällan att många inledningsvis stod handfallna, kanske det också kan innebära ett ökat incitament att ta sig an de hinder som den medförde i samförstånd. Till saken hör emellertid att de intervjuade menade att avsaknaden av en tydlig reglering spelade in, så jag vill också ta höjd för antagandet att det kan tänkas vara lättare att samarbeta när det är osäkert vad som gäller.

Till syvende och sist kan det alltså som utgångspunkt sägas att, även om vi generellt sett verkar gå mot ett skifte där lojalitet tar större plats i den svenska avtalsrätten, parterna i händelse av force majeure till synes har en än större tendens att försöka nå gemensamma lösningar och handla utifrån konceptet ”relational contracting”. Mycket talar alltså för att lojalitetsprincipen spelar en roll i sammanhanget. En ”act of God” är givetvis svår för parterna att förutse, så i händelse av force majeure torde ett lojalitetsbetonat förhållningssätt till partsautonomin vara ännu mer önskvärt än i andra delar av den kommersiella avtalsrätten. Den empiriska undersökningen, sett i ljuset av de teoretiska utgångspunkterna, gav alltså det förväntade resultatet. Samtidigt kan det bidra till forskningen att gängse (åtminstone bland jurister) uppfattning bekräftas: teorin torde ackompanjeras av hur det fungerar i den juridiska praktiken när det kommer till force majeure-frågor, åtminstone av hur det gick till under covid 19-pandemin. De verksamma juristerna ställde sig därtill positiva till en (dispositiv) lagreglering av befrielsegrunden force majeure – möjligen är detta något som lagstiftaren borde ta fasta på.

6.6 Slutreflektion

För att slutligen återkoppla till Gustaf Sandströms artikel från 1917, som hänvisades till i inledningen, noterade han även att ”[b]land affärsjuristerna äro meningarna delade, och de besked i frågan, som lämnas vid konsultationer och i juridiska utlåtanden, gå, med varje handskiftningar, än i den ena än i den andra riktningen.” Som konstaterats i uppsatsen torde meningarna än idag vara delade när det kommer till vissa av de frågor som force majeure aktualiserar, särskilt mot bakgrund av att det i nuläget inte finns någon legaldefinition av begreppet och att HD inte kommit med särskilt många

klargöranden. Inte minst under covid 19-pandemin tydliggjordes att när force majeure-bestämmelserna väl ställdes på sin spets, gav det upphov till en hel del frågor i den juridiska praktiken. Något som dock också går att konstatera är att Sandströms artikel skrevs i en tid då liberala tankar om partsautonomi och avtalsfrihet i stor utsträckning präglade den svenska avtalsrätten. I förhållande till det underordnade syftet med uppsatsen verkar åtminstone de verksamma jurister som varit subjekt för studie i denna uppsats vara överens om en sak: oenigheter hänförliga till force majeure tenderar inte sällan att lösas med lojalitetsprincipen i beaktning.

Källförteckning

Otryckta källor

Intervju med affärsjurist den 19 mars 2023.
Intervju med bolagsjurist den 20 mars 2023.
Intervju med affärsjurist den 22 mars 2023.

Tryckta källor

Utredningsbetänkanden

SOU 1915:1 Lag om avtal och andra rättshandlingar.

SOU 1936:17 Förslag till lag om ändring i vissa delar av sjölagen m.m.

SOU 1976:66 Köplag.

Propositioner

Prop. 1975/76:81 med förslag om ändring i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, m.m.

Prop. 1988/89:76 om ny köplag.

Litteratur

Adlercreutz, Axel, Gorton, Lars & Lindell-Frantz, Eva (2016), *Avtalsrätt I*. 14 uppl., Lund: Juristförlaget.

Adlercreutz, Axel & Gorton, Lars (2010), *Avtalsrätt II*. 6 uppl., Lund: Juristförlaget.

Algård, Andrea (2022), 'Force majeure som befrielsegrund i den allmänna avtalsrätten', i: Nyström, Birgitta, Svensson, Ola & Axhamn, Johan (red.), *Ändrade förhållanden*. Stockholm: Norstedts juridik.

Arvidsson, Niklas (2021), 'Lojalitet och egenintresse inom avtalsrätten – några reflektioner med anledning av "Omsättningsmålet"', JT 2021/22 s. 666–673.

Bernitz, Ulf (2018), *Standardavtalsrätt*. 9 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik.

Berger, Klaus Peter & Behn, Daniel (2020), 'Force Majeure and Hardship in the Age of Corona: Historical and Comparative Study', *McGill Journal of Dispute Resolution*, vol. 6(4), s. 76–130.

Bergsaker, Olav & Bergström, Mats (2012), *Kommentar till NL 09*. Katrineholm: Lamanica logistikservice.

Brunner, Christoph (2009), *Force majeure and hardship under general contract principles: exemption for non-performance in international arbitration*. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer Law & Business.

Christou, Richard (2015), *Boilerplate: Practical Clauses*. 7 uppl., London: Sweet & Maxwell.

Contman, Ulf (2011), *Kommentarer till ABA 99*. Katrineholm: Lamanica logistikservice.

Flodgren, Boel (2022), 'Ändrade förhållanden i avtalsrelationen - en avtalsrättslig analys mot bakgrund av covid-19-pandemin', i: Nyström, Birgitta, Svensson, Ola & Axhamn, Johan (red.), *Ändrade förhållanden*. Stockholm: Norstedts juridik.

Grönfors, Kurt & Dotewall, Rolf, Avtalslagen (2018-09-11, version 5A, JUNO).

Hagström, Viggo (1997), *Entreprisesrett: utvalgte emner*. Oslo: Vinderen.

Hellner, Jan & Ramberg, Jan (1991), *Speciell avtalsrätt 1. Köprätt*. 2 uppl., Stockholm: Juristförlaget.

Holm, Anders (2004), *Den avtalsgrundade lojalitetsplikten - en allmän rättsprincip*. Diss. Linköping: Linköpings Universitet.

Hultmark, Christina (1992), *Kontraktsbrott vid köp av aktie: särskilt om fel*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.

Ingvarson, Anders & Eickhoff, Kristin (2021), 'Delad kontraktuell olycka som katalysator för samarbete', i: Karlsson Tuula, H. Persson och Lindskoug (red.) (2021), *Festskrift till Rolf Dotevall*. Lund: Juristförlaget.

Kleineman, Jan (2018), 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. 2 uppl., Lund: Studentlitteratur.

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2014), *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 3 uppl., Lund: Studentlitteratur.

- Lehrberg, Bert (2008), *Omförhandlingsklausuler: Betydelse och rättslig behandling, tillämpningsområden, rekvisit och rättsföljder*. 2 uppl., Uppsala: Institutet för bank- och affärsjuridik.
- Lehrberg, Bert (2020), *Avtalstolkning – Tolkning av avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetens område*. 9 uppl., Uppsala: Iusté.
- Lundmark, Thorsten (1996), *Friskrivningsklausuler: giltighet och räckvidd: särskilt om friskrivning i kommersiella avtal om köp av lös egendom*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Munukka, Jori (2007), *Kontraktuell lojalitetsplikt*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Munukka, Jori (2010), 'Lojalitetsplikten som rättsprincip', *SvJT* s. 837–848.
- Norlén, Andreas (2004), *Oskälighet och 36 § avtalslagen, Avdelningen för rätt och rättsfilosofi*. Diss. Linköping: Linköpings Universitet.
- Olivecrona, Patrik (2020), 'Force majeure-klausulens renässans', *Sydsvenskt Näringsliv Nr 4* s. 20–21.
- Ramberg, Jan & Herre, Johnny (2009), *Internationella köplagen (CISG): en kommentar*. 3. uppl., Stockholm: Norstedts juridik.
- Ramberg, Jan & Herre, Johnny, *Köplagen (2021-09-10, version 3A, JUNO)*.
- Ramberg, Jan & Ramberg, Christina (2022), *Allmän avtalsrätt*. 12 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik.
- Rodhe, Knut (1956), *Obligationsrätt*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Rodhe, Knut (1984), *Lärobok i obligationsrätt*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Runesson, Eric M. (1996) *Rekonstruktion av ofullständiga avtal: särskilt om köplagens reglering av risken för ökade prestationskostnader*. Diss. Stockholm: Handelshögskolan.
- Samuelsson, Per (2022), *AB 04: en kommentar*. 3 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik.
- Samuelsson, Per (2011), *Entreprenadavtal: Särskilt om ändrade förhållanden*. Stockholm: Karnov Group.
- Sandgren, Claes (2018), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*. 4 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik.

Sandström, Gustaf (1917), 'Kan av krig vållad prisstegring enligt svensk rätt utgöra giltigt skäl för dröjsmål med fullgörande av leveransavtal?', *SvJT* s. 177–188.

Sandvik, Björn (1994), *Säljarens kontrollansvar*. Åbo: Åbo akad.

Sandvik, Tore (1966), *Entreprenørrisikoen*. Diss. Oslo: Oslo Universitet.

Sandvik, Tore (1977), *Kommentar til NS 3401*. Bergen: Universitetsforlaget.

Svernlöv, Carl (red.) (2013), *Internationella avtal – i teori och praktik*. 2 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik.

Votinius, Sacharias (2004), *Varandra som vänner och fiender: en idékritisk undersökning om kontraktet och dess grund*. Diss. Lund: Lunds universitet.

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 1996 s. 410.

NJA 2002 s. 630.

NJA 2014 s. 960.

NJA 2017 s. 203.

NJA 2018 s. 19.

NJA 2018 s. 171.

NJA 2019 s. 23.

NJA 2021 s. 943.

NJA 2022 s. 345.

NJA 2022 s. 574.

Övriga svenska domstolar

Göteborgs tingsrätts dom 2022-04-29 i mål nr T 15520-20.

Västmanlands tingsrätts dom 2021-12-02 i mål nr T 2872-21.

Övrigt

Barzey, Nina (2020), 'När force majeure blev vår verklighet' tillgänglig på <<https://www.nj.se/nyheter/nar-force-majeure-blev-var-verklighet>> (besökt 2023-05-15).

Brunner Arbitration (2023) 'Christoph Brunner', tillgänglig på <[https://brunner-arbitration.ch/.](https://brunner-arbitration.ch/)> (besökt 2023-05-12).

Byggandets kontraktskommitté (2004), *Allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader: AB 04*. Solna: Svensk Byggtjänst.

CNN (2023) 'WHO says Covid-19 is no longer a global health emergency', tillgänglig på <<https://edition.cnn.com/2023/05/05/health/who-ends-covid-health-emergency/index.html>> (besökt 2023-05-06).

Folkhälsomyndigheten (2022) 'Covid 19 ska fortsatt smittspåras i vård och omsorg', tillgänglig på <<https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2022/mars/covid-19-ska-fortsatt-smittsparas-i-var-d-och-omsorg/>> (besökt 2023-05-02).

International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT) (2016), *UNIDROIT PRINCIPLES*. 16th edition., tillgänglig på <<https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf>> (besökt 2023-05-20).

Jure bokhandel (2017) 'Force Majeure and Hardship Under General Contract Principles', tillgänglig på <<https://www.jure.se/ns/default.asp?url=visatitel.asp?tuid=16841>> (besökt 2023-05-06).

Merriam-Webster Dictionary (2023) 'Force majeure', tillgänglig på <<https://www.merriam-webster.com/dictionary/force%20majeure>> (besökt 2023-05-12).

Riksrevisionen (2022) 'Inflation och kriget i Ukraina sätter press på svenska myndigheter', tillgänglig på <<https://www.riksrevisionen.se/om-riksrevisionen/kommunikation-och-media/nyhetsarkiv/2022-10-21-inflation-och-kriget-i-ukraina-satter-press-pa-svenska-myndigheter.html>> (besökt 2023-05-12).

Svenska Akademiens ordlista (2015) 'Force majeure', tillgänglig på <<https://svenska.se/saol/?id=0736920&pz=5>> (besökt 2023-04-21).

Sveriges Kommuner och Regioner (2023) 'ALOS 05', tillgänglig på <<https://skr.se/skr/ekonomijuridik/juridik/underlagochmal-lar/alos05.3138.html>> (besökt 2023-05-12).

Sveriges Kommuner och Regioner (2023) 'Kommentarer till ALOS 05', tillgänglig på <<https://skr.se/download/18.544e1c0b1784a907392a9a/1616173287438/ALOS05-Kommentarer.pdf>> (besökt 2023-05-23).

Teknikföretagen (2023) 'ABA 99', tillgänglig på <<https://www.teknikforetagen.se/medlemsportalen/standardavtal/aba-99/>> (besökt 2023-05-16).

Teknikföretagen (2023) 'NL 17', tillgänglig på <<https://www.teknikforetagen.se/medlemsportalen/standardavtal/nl-17/>> (besökt 2023-05-12).

Teknikföretagen (2023) 'NL 09', tillgänglig på <<https://www.teknikforetagen.se/medlemsportalen/standardavtal/nl-09/>> (besökt 2023-05-12).

Teknikföretagen (2023) 'Om oss', tillgänglig på <<https://www.teknikforetagen.se/om-oss/>> (besökt 2023-05-15).

Trans-lex (2023) 'Principles of European Contract Law – PECL', tillgänglig på https://www.trans-lex.org/400200/_/pecl/ (besökt 2023-05-23).

WHO (2020) 'WHP Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 – 11 March 2020', tillgänglig på <<https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>> (besökt 2023-04-21).